

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5.2-3

-28

ՀԱՅԿԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԿԱՆ ԶԵՆՈՒԹՅԱՆ

891.99

Կ-28

26 MAY 2005

06 DEC 2010

542-3

29

Ա. Լ. Ա. Զ. Ա. Ն

Այ

1421

ՅԵՌԱԳՈՒՅՆԻ

ՈՒ

ՄԱՀԻ ՅԵՐԿՐՈՒՄ

(ԱԿՆԱՐԿ—ՍԱՏԻՐԱ)

8

Հ. Ր. Ա.

ՅԵՐԵՎԱՆ

14246-57

00000000000000000000

00 DEC 30 1960

Պ ե տ հ ր ա տ ի տ ա ղ ա ր ա ն
Գ լ ա Վ ի տ N 6391 (բ)
Պատվեր N 2513
Հրատ. N 1615
Տիր. 3000

Կրկին արյուն, մոխիր ու մահ,
Սեվահողը ամուլ,
Զոր դաշտերի վրա յեղած —
Ցեռագույն ու սամուռ:

Ա Լ Ա Զ Ա Ն

ՆԱԽԱԲԱՆ

Ամեն մարդ պատմական պատկերություն ու բաղդ՝ չունեցավ սեփական աչքերով տեսնելու յեվ ապրելու «ազատ», «անկախ» յեվ «միացյալ» Հայաստանի մեղրամիսը, զառամությունն ու մահը:

Վառանք «հեռու յերկրներում» տակ էլին գտնվում այդ «նվիրական» որերին: Մի ամբողջ սերունդ որորոցումն էր դեռ: Մի այլ սերունդ իր մանկական ֆայլերն էր բոքովում յեռագույնի հովանու ներքո:

Հեղինակը, վաղ իր պատանեկության մի ֆանի տարին մաշեց «ազատության», «անկախության», յեռագույնի ու մահի յերկրում, ցանկանում է իր բուռն իրիտություններով վերականգնել մի ֆանի եջ «նվիրական» այդ որերից:

Ներկա աշխատության հրապարակ հանելու նպատակն է Հայաստանի աշխատավորությանը վերստին հիշեցնել մի տանալի առաջ վերջնականապես խորհրդաված դաշնակցական պետականության այլանդակ դեմք: Նայելով ցույց տալ այդ դեմքը նրանց, ովքեր իր ժամանակին «բաղձ» չեն ունեցել տեսնելու այն:

Իր հիտոգությունները ստուգելու յեվ հասելու նպատակով, հեղինակը բոլոր դեպքերում դիմեց վավերագրերի ոգնության, վառնք՝ ամենայն ուշիմությամբ նա առատեց «Հայաստանի Հանրապետության» յեվ հայ հակահեղափոխական դաշնակցության բյուրոյի արխիվներից:

2 Ապրիլ, 1930

Յերեվան

Պ.

Ա.

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔ

Մայրերեն—

Յեխ,

Կախան,

Գաղթական

--«Կանչիր կոունկ...»

Մաուգերի ուխ,

Միմիտորական կրունկ:

Այազան

ՅԵՐԵՎԱՆ:

Նա դադարեց հայ-թրքական միջփոփոցային կռիվ-
ների ուղղման լինելուց և դարձավ «ազատագրված»
«Հայաստանի Հանրապետության» նորահռչակ մայրա-
քաղաքը:

Դառի-փուշայում՝ անհավասար կռիվից հետո, ըս-
պանվեց թուրք իշապանը և եղբ գրավվեց... «հարքու-
նիս»։ Բեքուսովսկիում՝ գաղնակցական հերոսական լե-
զեոնը ուղղման հմտությունները պաշտոնի թուրք ջրկի-
րին, լուծեց «ազգի դարավոր վոխը», սրբազան վրեժը
հանեց և տեղն ու տեղը մաուգերի զնգակի բաժին
դարձրեց նրան:

Հանթարի տակին և Հասաբխանայում հայ դու-
քանատերերը շուռ տվին թուրք դուքանչու սալզիի
սալաները, փախցրին:

Նորքի բաժնունքներից հաշվական հրացանափողերը կրակ մագնցին Դամուր-Բուլաղի վրա:

Քաղաքի հեռավոր այգիներում թուրք ալգետերը վրեժ հանեց հայ բատրակից: Խողխողեց:

Դամուր-Բուլաղով զնացող հայ պատահական անցորդը չվերադարձավ այլևս:

Սահայն «մարտերը» վճռվեցին հոգուտ մաուզերի և հոշակավոր լսթ փթանոց Ալի խանը՝ ձախը՝ խանչալի դաստակին ղրած, աջով՝ համերաշխության ձեռք կարկառեց Դրոյին:

Փողոցներով շրջեց խաղաղության «հրեշտակը»՝ ձեռքին դաշնակցության «փառքի» արմավենու ձյունները:

Դարավոր թշնամին ճնշված եր:

Յերևանը մայրաքաղաք դարձավ:

Մայրաքաղաք հայկական:

Փողոցներով ալիկի հանդուգն եր անցնում մաուզերիստական կրունկը:

Ավելի հաղթական եր բացում իր խանութի դուռը հայ դուքանդարը:

Յեվ մշտահողով մաուզերը հնչեցնում եր «խաղաղության», «փրկության» և հաղթանակի «քաղցրալուր» սիմֆոնիան:

Ու այդ սիմֆոնիայի «հայրենանվեր» ակկորդներն էր տակ, հայ մաբղն իր «փրկության» արնաթաթախ արշալույսն եր սալրում:

— Ապրում եր...

Հայ փեսացուն ձեռք կարկառեց «քաղցրիկ հա-

յունուն», խաչն որհնեց նրանց գլուխները, խաչեղբայրն ու «հայ կարիճները» մաուզերով որհնեցին ամուսնական առագաստը և հայունին սենց ու դուրգուրեց «ազգի» իր զավակին:

Իսկ «հեռավոր յերկիրներու տակ թափառող» աղլանվեր Հարություն եֆենդի Ճիվկիկյանը ի խրախույս հայ ազգի, հայ բանակի, նրան ուղղված իր շնորհավորական նամակում, ի լուր հայության աղաբարում եր—

«Այժմ 30 տարեկան եմ, ամուսնացած յեվ 2 մանկ զավակներու տեր եմ, վորոնց կպատասխանեմ քանկալին հայրենիքիս զինվորներ»...

— Աֆերիմ, Հարություն եֆենդի, աֆերիմ, ազգերնիս կփրկես կոր: Մեզ ալ չերախտապարտ կթողու: Խեղճ սիրեմ:

Իսկ մայրաքաղաքը ձևակերպվում եր: Փողոցները հայացվում էյին, թե՛ ըստ ձևի, և թե՛ ըստ բովանդակության:

Հայկական կրունկը հպարտ ու վեհերոտ եր քալում Աստաֆյանով: Թուրքական չստերը հաճում էյին Դամուր-Բուլաղի մզկիթի շուրջը:

Հայկական կրունկը՝ հաղթող: Թուրքական չուստը՝ հպատակ:

Իսկ չերկիրը՝ «միացյալ», «ազատ», «անկախ», «ծովից-ծով» Հայաստան՝ Յերևան մայրաքաղաքով:

Յեվ «ամբողջ ազգը», պատրաստվում եր ծածանելու պատմական չեռագույնը:

Որը կիրակի յեր: Պաշտօն ու ջերմ: Ամառային ուր: Համը սըվվում ելին քաղաքային այգու հաստատուն ծառերը: «Անգլիական այգու» մատաղահասակ աղաքիան, հաճարենին, թխկին:

Մայրաքաղաքն եր շնչում: Թե՛ շնչում: Ի՞նչ եր շնչում: Մահու թե կյանքի շնչում:

Այդ այգիներում, ծառերի ստվերներին տակ, տրորելով կանաչն ու մայրաքաղաքին ծաղիկը, ջրածովում, ծուր-ծուր ելին գալիս յերկրի հպատակները—վորքը «խուժանը», գաղթականը: Կրծում ելին ընթացիկ պալենի կտորները—վոսկորներ, կաշի, սեխի, ձմերուկի կեղևներ, (փթածություն, մահ) ու բերանաբաց հայհոյում, «ազգին», յեռագույնին, աստծուն:

Մոտակա ու հեռավոր փողոցներում գարշահոտությունն եր ստուկած անասունների դիակներին, վորոնց շուրջը մենամարտում ելին վոսկրացած շները, ագռավները, և յերկրի հպատակները... «աղատազրված» հայ գաղթականները:

Շներին և մարդկանց մենամարտությունը տմեն քայլափոխին:

Սպանդանոցում—մինիստրների, մինիստրուհիների, խմբապետների, դոճիների համար մորթվող անասունի շուրջը վխտում ելին շներն ու... գաղթականները: Առաջիններն ուզում ելին լակել մորթվող անասունի կոկորդից ժաշքող արջունը, իսկ յերկրորդները՝ ժանդոտ կաթիլակներով ուզում ելին փախցնել արջունը՝ կերակրելու համար մանուկներին ու հիվանդներին: Հպատակները: «Ազգին զավակները»:

Կոսիլովալորներ: Գաղթականները: Մահվան ու արյան մղձավանջից ճողոպրած: Հանուն դաշնակցության, հանուն հայ դրամատիրոջ ու մեծատան շահերի՝ նրանք արյան գետեր հորդեցին և հիմա մորթնովող անասունի արյան կաթիլներով ուզում են փրկել իրենց կյանքի վերջին թելը:

Հպատակները: «Ազգին զավակները»:

Գնում են կես գիշերով, թափառում ուղանդանոցի շուրջը: Ծարպիկներն ու «կտրիճ»-ները վերադառնում են արյան կատիլներով, թուլվերն ու անկարներ՝ թափուր:

Արյուն են ուտում նրանք ու խոտ արածում:

Հպատակները: «Ազգին զավակները»:

Իսկ այնտեղ, Ղասաբխանում, մառգերի ու դամշիխի հսկողությամբ միս են ստանում «ազգի յերկրիները»:

Մինիստրական խոհանոցներում խորտիկները բուլբլ են:

Յեվ պետական պահեստից ամենամսյա մթերաբաշխումը, ազգի «յերկեղիներին», պաբլամենտի անդամներին:

Ահա մի փոքր հատված, արյան, լեշերի, աղանոցների շուրջը վոսկրացող, խոտ արածող, սեփական կաշին կրծող «աղատազրված» հայ ժողովրդի մի քանի հարյուր «դեկավարներին» տրվող ամենամսյա մթերքների ցուցակից,—

Որը կիրակի յեր: Պայծառ ու ջերմ: Ամառային ուր:
Համը սըվվում էյին քաղաքային այգու հաստա-
բուն ծառերը: «Անգլիական այգու» մատաղահասակ
ակացիան, հաճաբենին, թխկին:

Մայրաքաղաքն եր շնչում: Թե՛ շնչում: Ի՞նչ եր
շնչում: Մահու թե կյանքի շշուռններ:

Այդ աչքիներում, ծառերի ստվերների տակ, տրո-
ւելով կանաչն ու մայրաքաղաքին ծաղիկը, ջղաձգվում,
ծուլ-ծուլ էյին գալիս յերկրի հպատակները—վորքը,
«խուժանը», գաղթականը: Կրծում էյին ընթացիկ պա-
ւենի կտորները—վոսկորներ, կաշի, սեխի, ձմերուկի
կեղեններ, (փթածություն, մահ) ու բեբանաբաց հայ-
հոյում, «աղբին», յեռագուլնին, աստծուն:

Մոտակա ու հեռավոր փողոցներում գարշահոտու-
թյունն եր սատկած անասունների դիակներին, վորոնց
շուրջը մենամարտում էյին վոսկրացած շները, ագռավ-
ները, և յերկրի հպատակները... «աղատադրված» հայ
գաղթականները:

Շներին և մարդկանց մենամարտությունը տմեն
քայլափոխին:

Սպանդանոցում—մինխտրների, մինխտրուհինե-
րի, խմբապետների, ղոչիների համար մորթվող անա-
սունի շուրջը վխտում էյին շներն ու... գաղթականները:
Առաջիններն ուզում էյին լակել մորթվող անասունի
կոկորդից ժաշթքող արջունը, իսկ յերկրորդները՝ ժան-
դոտ կաթիլովներով ուզում էյին փախցնել արջունը՝ կի-
րակրելու համար մանուկներին ու հիվանդներին: Հպա-
տակները: «Ազգին զավակները»:

Կաթիլովները: Գաղթականները: Մահվան ու
արյան մղձավանջից ճողոպրած: Հանուն դաշնակցու-
թյան, հանուն հայ դրամատիրոջ ու մեծատան շահերի՝
նրանք արյան գետեր հորդեցին և հիմա մորթոսվող
անասունի արջան կաթիլներով ուզում են փրկել իրենց
կյանքի վերջին թելը:

Հպատակները: «Ազգին զավակները»:

Գնում են կես զիշերով, թափառում ուղանդանո-
ցի շուրջը: Ճարպիկներն ու «կտրիճ»-ները վերադառ-
նում են արյան կատիլովներով, թուլերն ու անկար-
ները՝ թափուր:

Արյուն են ուտում նրանք ու խոտ արածում:

Հպատակները: «Ազգին զավակները»:

Իսկ այնտեղ, Ղասաբխանում, մառախուղի ու դամ-
ջիլի հակողությամբ միս են ստանում «ազգի չերեվելի-
ները»:

Մինխտրական խոհանոցներում խորտիկների
բույրն է:

Յեւ պետական պահեստից ամենամսյա մթերա-
բաշխումը, ազգի «յերեկներին», պարլամենտի ան-
ղամներին:

Ահա մի փոքր հատված, արյան, լեշերի, աղբա-
նոցների շուրջը վոսկրացող, խոտ արածող, սեփական
կաշին կրծող «աղատադրված» հայ ժողովրդի մի քանի
հարյուր «ղեկավարներին» տրվող ամենամսյա մթեր-
ների ցուցակից,—

Անուն ազգանուն	Քանի՞ շունչ	Լ	Պ	Շահարակազ	Կ	Կար	Բրինձ	Սալսն	Յուշ	Պանիր	Մարսի	Ա. Դ.
Ախարոնյան Ավետիք	1	2	1/2	2	1/4	3	1	2	2 1/2	1	3	
Աղաբաբ Բեկով												
Ասադ բեկ	7	14	3 1/2	14	1 3/4	21	7	12	15	6	21	
Խանդկարյան Արշավ	10	20	5	20	2 1/2	30	10	22	27 1/2	11	30	
Կանայան Դրո	6	12	3	12	1 1/2	18	6	12	15	6	18	
Սատունի Կարո	6	12	3	12	1 1/2	18	6	12	15	8	81	
Շանթ Լեվոն	2	—	1	4	1	—	2	4	5	—	—	

Ինչպես տեսնում ե ընթերցողը, պարլամենտական մանրից հավասար բաժին ելին ստանում, թե դաշնակ խմբապետ Դրոն, թե հսկր քարողիչ, դաշնակցության պնակալից, պարոն Արշավ Խոնդկարյանը, թե հայդուկ Կարո Սատունին, թե թուրք բեկը, թե դաշնակ բանաստեղծը։ Չեն մոռացվում նաև «չերկրից» դուրս գտնվողները, վորպիսի չեթախտապարտություն։

Չնայած, վոր պարոն Ավետիք Ահարոնյանը բարեհաճել էր «ազգային վշտի» առաքելությունը դիվանագիտական մուրացկանություն անել Ֆրանսիայի մայրաքաղաքում, բայց և այնպես պետական մթերաբարձ մարմինը նրան մոռացություն չտալով, ամեն անգամ վորկորային այս ցուցակն սկսում էր վաստակավոր վորդասացի անունով։ Յեվ ամեն ամիս նրա ազգանվան դիմաց դրվում էր պատշաճ ստորագրություն ու

ստացվում... պարլամենտական լորեն, աղը, սա. պոնը, մոթալը։ Ուր էր ուղարկվում այս մթերքը։ Արդյոք Փարիզ, դիվանագիտական գործառնությունը նպատակ թե, թե... այս արդեն պետական գաղտնիք է։ Թողնենք այս մասին։

Իսկ խմբապետ Սեպուհը բացակա տեսնելով իր անունը «չերկրիների» ցուցակից, հազիվ վրդովմունքն ու մառնակների դայրույթը զսպած հեռակալ գրություն էր հասցեագրում պարլամենտին—

«ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ

Կիսնդրեմ ինձ հասանելի մեթոդները յեղ իրերը կարգադրել չալ ինձ հետևյալ ցանկով, բնագրի մեղամներու.

Սեպուհ-Արակ.	46	ճառեկան
Կիմս	30	»
Յերվանդ	9	»
Գեվորգ-Չավուս	5	»
Անահիտ	3	»
Աղալսին	—	—
պատգ. Սեպուհ		

Յեվ այսպես ընթանում էր մայրաքաղաքային առույթան։ «Ամրապնդվում» էր պետությունը։ «Բարգավաճվում»։ Բարորություն չեղջուրից յերկրի հալատակներն առատորեն վախելում էին... «ազատություն», արյուն, մոխիր, մահ։

Որը կիրակի յեր. Պաշառ ու ջերմ։ Ամարային որ։ Նորահազակ մայրաքաղաքի ամենաառատ բերքն էր հորդում։ Ամենուրեք «հաղթական» յերթը։—Հայոց

Անուն ազգանուն	Գրանի չունի	Լ Պ Ի	Շահարավագ	Կ ա ք	Կ ա կ ա	Բ ր ե ն	Ս ա ղ ո	Յ ա ղ ո	Պ ա ն ի ր	Մ ար ալ	Ա ղ
Ահարոնյան Ավետիք	1	2	1/2	2	1/4	3	1	2	2 1/2	1	3
Աղաբաբ Բեկով											
Ասադ բեկ	7	14	3 1/2	14	1 3/4	21	7	12	15	6	21
Խոնդկնարյան Արշամ	10	20	5	20	2 1/2	30	10	22	27 1/2	11	30
Կամայան Դրո	6	12	3	12	1 1/2	18	6	12	15	6	18
Սատունի Կարո	6	12	3	12	1 1/2	18	6	12	15	8	81
Շանք Լեվոն	2	—	1	4	1	—	2	4	5	—	—

Ինչպես տեսնում ե ընթերցողը, պարլամենտական սենդից հավասար բաժին էլին ստանում, թե դաշնակ խմբապետ Դրոն, թե եսեր քարոզիչ, դաշնակցության պնակալից, պարոն Արշամ Խոնդկարյանը, թե հաղուկ Կարո Սատունին, թե թուրք բեկը, թե դաշնակ բանաստեղծը: Չեն մոռացվում նաև «չերկրից» դուրս գտնվողները, վերադառնալիք չունեցողներ: Չնայած, վոր պարոն Ավետիք Ահարոնյանը բարեհաճել էր «ազգային վշտի» առաքելությունը դիվանագիտական մուրացկանություն անել Ֆրանսիայի մայրաքաղաքում, բայց և այնպես պետական մեծերաբարձ մարմինը նրան մոռացության չտալով, ամեն անգամ վերկորային այս ցուցակն սկսում էր վաստակավոր վողրասացի անունով: Յեվ ամեն ամիս նրա ազգանվան դիմաց դրվում էր պատշաճ ստորագրությունն ու

ստացվում... պարլամենտական լորին, աղը, սև պոնը, մոթալը: Ո՛ւր էր ուղարկվում այս մեծերը, Արդյոք Փարիզ, դիվանագիտական գործառնությունը նպաստելով, թե... այս արդեն պետական գաղտնիք է: Թողնենք այս մասին:

Իսկ խմբապետ Սեպուհը բացակա տեսնելով իր անունը «չերկրից» ցուցակից, հազիվ վերցրվածն էր ու մառախուղի դալբուլթը զսպած հետևյալ գրություն էր հասցեագրում պարլամենտին—

«ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ

Կլանդրեմ ինձ հասանելի մեքեններ յեվ իրեր կարգադրել Տալ ինձ հետեվյալ ցանկով, բնահանքի անգամներու.

Սեպուհ-Սրակ 46 ժառանգան

Կինս 30 »

Յերվանդ 9 »

Գեվորգ-Չավուս 5 »

Անահիտ 3 »

Աղախին — —

պատգ. Սեպուհ»

Յեվ այսպես ընթանում էր մայրաքաղաքային առույթան: «Ամբարայնվում» էր պետությունը: Բարեգավաճվում: Բարորություն չեղջուրից յերկրի հալատակներն առատորեն վալելում էին... «ազատություն», արյուն, մոխիր, մահ:

Որը կիրակի չէր. Պաշտոն ու ջերմ: Ամբարայն ուր: Նորահռչակ մայրաքաղաքի ամենաառատ բերքն էր հորդում: Ամենորյա «հաղթական» յերթը:—Հայոց

դորքերի.— Վոչ: Օժավալուն ու հարադարձիկ հոծ բազմութունը բազմատեսակ... ճանճերի: Յերկրի ամենաաշխույժ ու անընդհատ բազմապատկվող հպատակների հանդիսավոր չուն: Անընկճելի թափորը:

Սակայն քաղաքային այդու դեմը խտանում եր այլ թափոր: Ամբոխվում քարաշեն ու «նվիրական» տան, պարլամենտի շուրջը:

Փակել էյին խանութները, նախարարութունները, արքունիք, կրպակները և բոլորեքյան խմբվել քարաշեն տան շուրջը:

Մուգիկան թունդ եր հանում «հայկազյան» արջան յուրաքանչյուր գնդիկը: Բորբոքում եր ազգայնական, «հեղափոխական» մարշերը և սիրտը թունդ հանում Յերևանի դուք անդարի, տնտեսիրոջ, նախարարի, փերեզակի:

— Մե՛ր հայրենիք...

Վայրկյանը «նվիրական» եր: Կացութունը հանդիսավոր:

Տոնական հասարակության առաջամասում, արևի շեշտակի ճառագայթների տակ, ճաճանչվում էյին վիլհելմյան պղնձե սաղավարտները, վորոնց շուրջը համախմբված «բուխտրա», «չուռ» փափախները, նախարարական օլյապաներն անգամ նսեմանում էյին:

«Նվիրական» պահ:

Հայ «դորքի» ու ժողովրդի առջևից քայլում եր դաշնակցական ու վիլհելմյան շքախումբը:

Քայլում եր գերմանական սպանների ու գնդապետների հանդիսավորութունը և հրճվի՛ր, «հայ ազգ», նրանց կողքից գիտե՛ս ովքեր են.— այդ քո նախարարները, մինիստրներն են քայլում, հասկանում ես, քո

լերբեմնի իշխանները, վորոնց դու ավաղ կորցրիր պատմության պղտոր հեղեղատում և վորոնք այժմ Ֆեմիս բոչունի նման ահա «հառնան» քո արջունի ու վոսկորների մոխիրներից, վորոնց առատ բերքի համար, նրանք, այսորվա այդ նախարարները վոչի՛նչ չխնայեցին: Այդ դու լավ գիտես:

Տվին արջունդ, վոսկորներդ: Մահով առան նախարարական այս կոչումը:

Յեվ այժմ «ի բարոցութուն» ու «փրկութուն» քո, այս մուղիկայի հանդիսավորությամբ, վիլհելմյան ճաճանչուն սաղավարտների ու կրունկների որհնությամբ «պարլամենտի» տափարակ կտուրի ցցին նրանք պիտի բարձրացնեն... չեռագույնը, վորպես սիմվոլ քո «ազատությանը»: Վորպես սիմվոլ դաշտերիդ ամայությանը, մահի, արյան, ավերի, վորը քեզանից նրանք առատորեն ավարեցին այս «հանդիսավոր» որվա համար:

— Մե՛ր հայրենիք...

Նվագն ավելի ուժգնությամբ և հրահրում խմբապետական ու գերման միապետական մարշերը:

«Հանդիսավորութունը» դադաթնակետին և հասնում:

Վիլհելմյան սատրապները որհնում և պարլամենտի տափարակ կտուրի ցցի վրա բարձրանում և չեռագույնը:

— Հայ ժողովուրդ, չեռագույնը, քո «փրկությունը»:

Բ.
ԱՐՔՈՒՆԻՔ

Համառոտ անմահներ...
Գ. Գեորգիյան

ԿԱՐ հայկական զինանշանը:
Կար յեռագույնը:
Կար պարլամենտը: Արքունիքը:
Կար նախարարական ամբողջ կաղնը:
Պետութունն իր բոլոր մանրամասներով պատ-
րաստ էր:
Յերկիրն էլ՝ «ազատ», «անկախ», «միացյալ»:
Զինամեքենք.— Իսկական հայկական, մաքուր: Առ-
յուծով ու արծիվով յեղբարակված: Աջից՝ առյուծը,
ահեկից՝ արծիվը: Ուժի և հաղթության յերկու կոթող-
ներն էլ թժտել էին «նվիրական» զինանշանը և դարձ-
րել այն «անխորտակելի»:
Յեռագույնը.— պարզ է.—
Նայիր նրան, յեբե գույնով,
Նվիրական մեր նշան,
Թող փողփողի բռնամու դեմ,
Թող կործանվի Տանկաստան:
Վոչ մի տառի զիջում... Ուղղակի Տանկաստան:
Արեւմեիք.— Միթե ծանոթ չի «հայ հանրապետու-
թյան» հպատակին: Միթե նա չգիտե, վոր 1919 թ.

մայիսի 28-ին, ալդ արքունիքն իր «պատմական» դեկ-
լարացիայով բոլոր նախարարների ստորագրությամբ
շնորհ էր արել, ամբողջ աշխարհին տեղեկացնել,
վոր—

«Հայաստանի ամբողջությունը վերականգնելու
յեվ ժողովրդի լիակատար ազատությունն ու բարգա-
վանումն ապահովելու համար Հայաստանի կառա-
վարությունը համաձայն բովանդակ հայ ժողովրդի
միահամուռ կամքի յեվ ցանկությամբ հայտարարում է,
վոր այսուվանից Հայաստանի բաժան-բաժան մա-
սերը մեզնջեհապես միացած են իբրեւ անկախ պե-
տական միություն»:

«Հայաստանի բաժան-բաժան մասերը մշտնջենա-
պես միացված են»: Հապա ինչ ելինք կարծում: Ավելի
նվազին ինչպե՞ս կարող ելին համաձայնվել հայ «պե-
տականության» վերջին այս շառավիղները, հայ ազգի
վերջին այս «զարմիկները»:

Ինչպե՞ս կհանգուրժեր ալդ «հայկազյան ըմբոստ
վոգին»: «Մարտական» զինանշանը: Յեռագույնը:

Վոգեւորվեց, «ազատվեց» «հայ ժողովուրդը»:

Տեղացին վողջույններ, շնորհավորանք: Վողջու-
նեց հայ սեղանավորը, կարվածատերը, կղերը, խմբա-
պետը:

Յերգուններ՝ խաչով, մառգեքով:

Ներբողներ տեղացին դաշնակցական քնարների
լարերից: Դաշնակցական պոետն էր ցնորում:

Գրիչները սահեցին թղթի յերեսով: Դաշնակցա-
կան հրապարակագիրը, լրագրողն էր հոխորտում:

Իր ժամանակի յերկիծարան փալանդուղ Մկոն՝
նույնպէս արձադանքեց «պատմական» ակտին։—

ՆՈՐԱԾԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Յերկինք վորոսաց, արեւիք հոնցաց,
Յերկինք պատուեց, Աստուծ շվարեց,
Մինչ յերկրագնդի բզաչափ տեղում
Մի վերտկանց «Հայաստան» ծնվեց։

ՄԱՆՈՒԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Հաց եւ ուզում, վոր չունենեմ,
Շոր ել չունենեմ հագցնեմ,
Ինչ եւ լալիս, ալ տղա,
Վեզ տալ, զնա խաղ տաւ»։

Ի՛նչնչ... Վեգ։ Ա՛յդ ինչ խաղալիք եւ Յերբ
արդեն—

«Սո՛ւր, բո՛ւր, գնդա՛կ յեւ հրացա՛ն—
Մեք խաղալիքն ե՛ն միա՛յն»։

— Սո՛ւր, թո՛ւր, գնդա՛կ։ Թո՛ւք, հրացա՛ն։— որվա
կարգախոսը։—

«Արեւիքն յեղբայր,
Գնանք Տանկաստան,
Ջարդենք բուրբիքն
Փրկենք Հայաստան»

Պետք էր «Ջարդել» ու «Փրկել»։ ուրիշ վոչինչ
կայնացնել Հայաստանի սահմանները— ծովից-ծով—
«Ինչեք բացել» Սե, կասալիական և Միջերկրական ծո-
վերի վրա։

Այլ կերպ ինչպէս կարող էր «պատմական» ար-
քունքը համաձայնվել փոքրիկ այս յերկրամասի կա-
ռավարումով։ Այդ ինչ նրա «հանձարի» վայել բան էր։

— Սո՛ւր, թո՛ւր, գնդա՛կ։

Լսիր, հայ ժողովուրդ։ Արեւցիլը

— Ո՛ն, անդր հառ՛աջ...

Պետք էր, նվաճել։ Ավելի ամուր պետք էր դարձ-
նել նախարարների բազկաթուռի տակի հողը։ Հայ ար-
դունաբերողին շուկա յիւ պետք, հայ արքունիքին
ավար ու հպատակ։

Վոտքի, հայ ժողովուրդ։

Խմիր մորթոսով ու անասունի արջուհը և գնա ար-
յուն թափիր «հայրենիքիդ» համար։

Վոտքի, վոտքի։

Չաղդեցի՛ն արդյոք մայրաքաղաքի պատերի կո-
չերն ու թուռցիկները։ Մոռացմբ Անդրանիկի «ազգա-
նվիր» կոչը ռազմաճակատ մեկնելու մասին։ Յեթե մո-
ռացել ես, ահա Դալի Ղազարն է հիշեցնում։ Ի՛նչ է,
կարծում է յիր, վոր շեկ միւրուքը ծածանելով, մատուցե-
րագին իր տղերանց հետ, նա միշտ կթրելվէր Աստաֆ-
յանով, ամենուրեւ արկածախնդրություններով կաղմը-
կէր մայրաքաղաքը, կտմ թե «Մանիտոս» փոխ շուրջը
խմբապետական ոյինքաղություններ սարքելով կզվար-
ճանար, որը ցերեկով մայրաքաղաքի զլխավոր փողո-
ցում իրեն թաքս մտիկ ափողի «Չանդակը կփոքր»
միշտ։ Վոչ։ Նա միշտ ֆրոնտ էլ էր գնում։

Մայրաքաղաքի պատերին չէս կարդացել։

«Անդրանիկի այդ կոչին իսկույն արձագանք
է տալիս յիւ ոգնության և գնում մեք խմբապետ-
ներից Դալի Ղազար մի բասալիոնի հետ։ Առանց
յեկար սպասելու Դալի Ղազար բասալիոնի հետ
միասին մեկնելու յե հակառ։ Ով վոր, սպա քե զին-
վոր՝ հայդուկ քե կտնավոր, ուզում է միանալ

Դալի Ղազարի խմբին, բոլ ռուսայի արձանագրվե-
լու հենց այսորվանից Հայկ. Սբոր. պուհիսում,
Դոկտորական Լ 66»

Լսիր, աւճազանքիր, — սպա, թե զինվոր, հաղորդի,
թե կամավոր:

Լսիր, հրճվիր, «բախտավոր. հայ ժողովուրդ:
Աչքդ լսյա, տես թե «ի բարորութուն» քո ի
նվաճում «ազգային իրավունքներդ», ի սարսափ թուր-
քի և հանուր աշխարհի Անդրանիկին միանում և վոչ
այլ վոք, քան ինքը... խմբապետ Դալի Ղազար, դու
հասկանում, ըմբռնում ես, բոպեյի «վեհութուն» ու
«լրջութունը», նա առանց ալիքալուծյա՞ն ճակատ և
մեկնում: Ել ինչ ես նստել: Ո՞ւմն ես սպասում: Վտաքի:
Դու կասկածում ես վոր «քաջն» Դալի Ղազարը
Ֆրոնտ մեկնի: Իզո՞ւր: Իզո՞ւր:

Կարդա մայրաքաղաքի պատերին, կարմիր թղթի
վրա տպված այս թուռցիկն ես—

«ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայցնում եմ ի գիտություն Յերեվանի ինչպես
հաղափ, նույնպես յեվ նահանգի բոլոր հայության,
վոր յես ինձ համակիր բոլոր զդանեով այսոր մեկ-
նում եմ հակա: Այն բոլոր անձինք, վորոնք իմ գնա-
լուց հետո իրենց կհայտարարեն վորպես Դալի Ղա-
զարի զդանե, հայցնում եմ, վոր այդպիսիներ իմ
անունը ռահագործողներ են յեվ վորոնք ազգային
յեվ զինվորական իշխանությունների կողմից կեն-
բարկվեն խիստ պատասխանատվության:

ԴԱԼԻ-ՂԱԶԱՐ»

Մեկնեց իր բոլոր «համակիր աղաներով»: Մեկնեց:
Մայրաքաղաքի մայթերով ել հվ թրեհի: «Սանի-
տաս» փուռը վորքացավ ուրեմն: «Որիանտ» հյուրանո-
ցի խնձուղքներին վերջ: Փողոցներում, հրապարակնե-
րում, թատրոններում ել հվ մառազներ նվագի: Վերջա-
ցավ: Ինչո՞ւ վերջացավ:—

Քանի խումբ, ու խմբապետ դեռ մայրաքաղա-
քումն են: Քանի փողոց՝ ալիքան խումբ, քանի խումբ՝
ալիքան խմբապետ: Ամեն փողոցին՝ մի խումբ, մի
խմբապետ, ամեն փոխին՝ մի խումբ, մի խմբապետ՝ ա-
մեն ճաղարանին՝ մի խումբ, մի խմբապետ: Ամեն
խումբ ու խմբապետ առանձին պետութուն և, իր հողա-
մասով, զենքով, զորքով, հպատակներով: Ամեն խումբ
ու խմբապետ զվարճանում, քեֆ և աճում, «աղջիկ
խաղացնում», մառազներ նվագում: Յեվ «նվագը» բոլոր
փողոցներն և բռնել:

«Յերկիր դրախտավայր»:

Մայրաքաղաք Յերևան:

Դալի Ղազարից հետո, Արամ փաշեն և ազդարա-
րում: Այս անգամ պատերն ու թերթերը նա յե հախ-
շել:—

«Բաղաճախներ:

Գոհեմոված ձեռ վստահությամբ յեվ ոժան-
դակությամբ գործի յեմ անցնում:

Անխնա պաշիժ ու պատասխանատվության
պիտի յենթարկվեն բեմամիներ:

Յույց ցանկ աշխարհին, վոր հայր ազա՞ն ան-
կախ ապրելու իրավունք ունի, այժմ կամ յերբեք:

Հասուկ լիպոն՝ ԱՐԱՄ»

28-3-1919 թ.

— Այժմ, կամ յերբեք:

Հարցը պարզ և զնուժ փաշան: Ի՞նչ փուլթ թե
վողջ աշխարհը պիտի սարսռա: Նրան ի՞նչ թե լակոնիկ
այս վռձով կաբող և աշխարհի զիվանապիտական հան-
գիստը խանդարել:

Այդ ամենը նրան ի՞նչ...

Գ.

Բ Ա Ն Ա Կ Ը

Ունես հրացան անգլիական,
Տրեխ հայրենի...

Այազան

ԴՈՓՈՒՄ եր քաղաղի փողոցներով, և «մարտա-
կան» և «անհաստանա»: Ամեն որ «վոգելունչ» իր մար-
շերով կոկորդ պատուում: Գոչում վոգելորությամբ, «ի
փրկություն» հայ ազգի—

Զե՛նքի ճաշունով,
Թեղում ե յերկին
Հետս հայրենի՛ք
Ոգնության հա՛սեմ:

Այդ հայ «բանակն» եր, ընթերցող, հայ «զորք»: «Պատկառելի» համազգեստով, վոմանք տրեխավոր, վո-
մանք վոտարորիկ, վորի գլխին՝ անգլիական կալե-
կոսյան գլխարկ, վորի գլխին՝ Ֆեյալական բաշլըդ, իսկ
ներքևում պատառոտուն փալաս, մեղքե տիժուրկա
կտավե պատառոտուն վարաիկ, վորի հետույքը, վորի
ազգրը, վորի կուրծքը, վորի ծունկը բաց: Գրպաննե-
րում զարու աղանձ, բերաններին մարտական մարշ.—

— Արեւիկե՛նք յեղբայր...

Հայ զորքն և: «Մարտական» բանակը:
Հրացանը թրս և բռնել: Մափուլով ամբացրել

Կողիկը: Չեմքին ժանդոտած մարիթենի: Փորին կեռ
խանչար:

Վիճակին նայե:

Հայ գինվոր, «արիասիրտ» գինվոր: Նրան և դի-
մում արևմտահայ ազգայնականը, վաճառականը: Հոր-
դոր կարդում: Լիբիքական, սրտաբոլոր:—

«Հայ յեղբար հարագա»,

Քաջ գինվոր Հայաստանի ազա»,

Գրկե հրացանդ անձնվե»,

Խոյացիր ի մարս հայրենանվե»,

Վե՛ր, բարձր բռնե դուր հայկական,

Վոսնակոխե բեմավին անպիսան...
Յեղբար՝ Տուանյան»

Յեղբարք վաճառականք: Տղաճյան:

Զմյուռնիայեն կը գրեն: Հայ գինվորին վորպի-
սությունը կհարցնեն անոր արևաշատությունն ու անձ-
նվորությունը կցանկան կոր: Հորդոր կենն ավելի վեր,
բարձր բռնելու հայկական «պանծալի» դրոշմ:

— Մաշալլան, մաշալլան...

Իսկ նա՝ «քաջ գինվորը Հայաստանին ազատ»,
պատառոտուն տրեխներով քերում և տրորված պողո-
տան: Նրա աղիքները գալարվում են քաղցից: Սան-
ջուլամիս կլլա կոր, պարտնայք Տուաճյանք: Սանջու-
լամիշ կլլա: Նոթի յե: Գորի կծամե կոր:

Իսկ նա «հայ յեղբայրն այդ հարադատ» ամուր
գրկած հրացանը-բեղանգը, մարքենին, «խոյանում և»
դեպի... տուն,

Պմբապետներն ու բրձաթե պագոնավորները գո-
չում են... կոկորդով... նաղանով... մառզերով:—

— Հայ գինվոր, ի դեն, ի մարտ...

— Հայրենիքի, ազգի վրկության...

Իսկ բուրժուազիան շոյում և իր շահերի համար
մարտնչող բանակին: Գուրգուրում: Մեղք և ծորում
շրթներին:

Յեվ առյուծը վաչ միայն հայկական գինանշանի
աջ կողմին և հենած, ալլ նա բուն և գրել ամեն մի
«հայրդու» սրտում: Հայ բուրժուան տեսնում և այդ—

«Արիացի» առյուծաթիս հերոս, հայուքյան
ակնարկը եւ վրադ և սեվեոված:

Հառաջ, միշտ հառաջ, այս քող ըլլա քո հե-
նաբանդ:

Ուրեմն ամսյի պես գոռա յեվ լախսի պես հար-
վածե:

Քեզ կորհնե Ասոված, ազգը յեվ հայրենիք:

Կանգ առ, եփենդիմ, կանգ առ, «հայ գինվորնե-
րուն» վրա կը խոսիս կարծես... Անիկա չի կովի:
Նոթի յե... Ասովածն ու հայրենիքն անոր ինչ, կհալ-
հոյե ատոնք: Ռազմազաշտեն կփախչի: Ամպի վորտեն՝
կողողա կոր, շանթի գոռալեն՝ կահարեկի և լախտի
հարվածն ալ չտեսած, կփախչի կոր:

Չի կովի, ևփենդիմ, չի կովի: Վորո՞ւ համար.
ինչին համար կովե, ջանքմ...

Սակայն արևմտահայ բուրժուազիան պոկ չի գա-
լիս: Ազգայինջին, սեղանավորը, դաշնակ մտավորա-
կանը, մաքսանհաղը խոսքը մեկ արած հորդում են
«հայրենանվեր» շողակրատանքը:

Պարոն Հայկ Ս. Ղազարյանը Գ. Բաբալյանի խոսք
վերջնելով կշարունակե:—

«Ով դու մեծ ազգի գավակ,

Կողիկը: Ձեռքին ժանդոտած մարիեին: Փորին կեռ
խանջալ:

Վիճակին նայել:

Հայ գինվոր, «արխարտ» գինվոր: Նրան է դի-
մում արևմտահայ ազգայնականը, վաճառականը: Հոր-
դոր կարդում: Լիբիքական, սրտաբեկ:

«Հայ յեղբար հարագա,
Քաջ գինվոր Հայաստանի ազա,
Գրկե հրացանդ անձնվեր,
Խոյացիր ի մարս հայրենանվեր,
Վեր, բարձր բռնե դուր հայկական,
Վոսնակոխե բեմովին անպիսան...
Յեղբար՝ Տուանյան»

Յեղբարը վաճառականը: Տղաման:

Չմյուռնիային կը գրեն: Հայ գինվորին վորպի-
սությունը կհարցնեն անոր արևաշատությունն ու անձ-
նվիրությունը կցանկան կոր: Հորդոր կենն ավելի վեր,
բարձր բռնելու հայկական «պանծալի» դրոշմ:

— Մաշալլան, մաշալլան...

Իսկ նա՝ «քաջ գինվորը Հայաստանին աղատ»,
պատառոտուն արևիներով քերում է տրորված պողո-
տան: Նրա աղիքները գալարվում են քաղցից: Սան-
ջուլամիս կլա կոր, պարոնայք Տուանյանը: Սանջու-
լամիս կլա: Նոթի յե: Գարի կծամե կոր:

Իսկ նա «հայ յեղբայրն այդ հարաղատ» ամուր
զրկած հրացանը-բեղանգը, մարբենին, «խոյանում է»
դեպի... տուն,

խմբապետներն ու արձաթե պազոնավորները գո-
չում են... կոկորդով... նստանով... մատուցելով...

— Հայ գինվոր, ի դեն, ի մարտ...

— Հայրենիքի, ազգի փրկության...

Իսկ բուրժուազիան շոյում է իր շահերի համար
մարտնչող բանակին: Գուրգուրում: Մեղը է ծորում
շրթներին:

Յեվ առյուծը վաչ միայն հայկական գինանշանի
աջ կողմին է հենած, այլ նա բուն է դրել ամեն մի
«հայրգու» սրտում: Հայ բուրժուան տեսնում է այդ—

«Արխարտ» առյուծապիս հերոս, հայուքյան
ակնարկը եւ վրադ է սեվեոված:

Հառաջ, միշտ հառաջ, այս քաղ ըլլա եւ նեա-
նաբանը:

Ուրեմն ամալի պես գոռա յեվ լախի պես հար-
վածե:

Քեզ կորնե Սասված, ազգը յեվ հայրենիք:

Կանգ առ, եֆենդիմ, կանգ առ, «հայ գինվորնե-
րուն» վրա կը խոսիս կարծեմ... Անիկա չի կովի:
Նոթի յե... Աստվածն ու հայրենիքն անոր ինչ, կհա-
նոյե ատոնք: Ռազմազառնե կվախչի: Ամալի վորոտեն՝
կողոպ կոր, շանթի գոռակեն՝ կհարեկի է լախի
հարվածն ալ չտեսած, կվախչի կոր:

Չի կովի, եֆենդիմ, չի կովի: Վորոն համար,
ինչին համար կովի, ջանք...

Սակայն արևմտահայ բուրժուազիան պոկ չի դա-
լիս: Ազգային ջին, սեղանավորը, դաշնակ մտավորա-
կանը, մաքսանենգը խոսքը մեկ արած հորդում են
«հայրենանվիր» շաղակրատանքը:

Պարոն Հայկ Ս. Ղազարյանը Գ. Բաբայանի խոսք
վերցնելով կշարունակե:—

«Ով դու մեծ ազգի գավակ,

Կողմերը: Ձեռքին ժանդոտած մարիեթին: Փորին կեռ խանչալ:

Վիճակին նայե:

Հայ զինվոր, «արիասիրտ» զինվոր: Նրան և զիմում արևմտահայ ազգայնականը, վաճառականը, Հորդոր կարգում: Լիբիքական, սրտսրճողը.—

«Հայ յեղբար հարագաս,

Քաջ զինվոր Հայաստանին ազաս,

Գրկե հրացանդ անձնվեր,

Խոյացիր ի մարս հայրենական,

Վե՛ր, բարձր բռնե դուրս հայկական,

Վոսնակոյս քանակին անպիսուն...»

Յեղբար՝ Տուանյան»

Յեղբարը վաճառականը: Տղաման:

Զմյուռնիային կը գրեն: Հայ զինվորին վորպիսութունը կհարցնեն անոր արեւաշատութունն ու անձնվիրութունը կցանկան կոր: Հորդոր կենն ավելի վեր, բարձր բռնելու հայկական «պանծալի» դրոշը:

— Մաշալլան, մաշալլան...

Իսկ նա՝ «քաջ զինվորը Հայաստանին ազատ», պատառոտուն տրեխներով քերում է տրորված պողոտան: Նրա աղիքները գալարվում են քաղցից: Սանջուլամիս կլլա կոր, պարտնայք Տուանյանը: Սանջուլամիշ կլլա: Նոթի յե: Գարի կծամե կոր:

Իսկ նա «հայ յեղբայրն այդ հարազատ» ամուր գրկած հրացանը-բեղականը, մարքենին, «խոյանում և» ի գեպի... տուն,

Խմբապետներն ու արծաթե պագոնավորները գոչում են... կոկորդով... նաղանով... մատուցելով.

— Հայ զինվոր, ի զեն, ի մարտ...

— Հայրենիքի, ազգի փրկութիւն...

Իսկ բուրժուազիան շոյում է իր շահերի համար մարտնչող բանակին: Գուրգուրում: Մեղք և ծորում շրթներին:

Յեզ առյուծը վաչ միայն հայկական զինանշանի աջ կողմին և հնամ, այլ նա բուն և դրել ամեն մի «հայորդու» սրտում: Հայ բուրժուան տեսնում է այդ—

«Արիացի» առյուծապիտ հերոս, հայուրյան ակնարկը բու վրադ և սեվեոված:

Հառաջ, միշտ հառաջ, այս քող թլլա քո նեւնաբանդ:

Ուրեմն ամայի պես գոռա յեվ լախի պես հարվածե:

Քեզ կորհնե Աստված, ազգը յեվ հայրենիք:

Կանգ առ, եփենդիմ, կանգ առ, «հայ զինվորներուն» վրա կը խոսիս կարծեմ... Անիկա չի կովիւր: Նոթի յե... Աստվածն ու հայրենիքն անոր ինչ, կհայհոյե ատոնք: Ռազմադաշտեն կփախչի: Ամպի վորտեն՝ կզողա կոր, շանթի գոռակն՝ կահարեկի և լախի հարվածն ալ չտեսած, կփախչի կոր:

Ձի կովիւր, եփենդիմ, չի կովիւր: Վորո՞ւ համար, ինչին համար կովե, ջանքմ...

Սակայն արեւմտահայ բուրժուազիան պոկ չի գալիս: Ազգայինը, սեղանավորը, դաշնակ մտավորականը, մաքսանենգը խոսքը մեկ արած հորդում են «հայրենական» շողակրատանքը:

Պարոն Հայկ Ս. Դադարյանը Գ. Բաբայանի խոսք վերցնելով կշարունակե.—

«Ով դու մեծ ազգի գալակ,

կողիկը: Ձեռքին ժանդոտած մարիթենի: Փորին կեռ խանչալ:

Վիճակին նայե:

Հայ զինվոր, «արիասիրտ» զինվոր: Նրան և զիմում արևմտահայ ազգայնականը, վաճառականը: Հորդոր կարդում: Լիրիքական, սրտսրտեղիս.—

«Հայ յեղբար հարազատ,

Քաջ զինվոր Հայաստանի ազատ,

Գրկե հրացանդ անձնվեր,

Խոյացիր ի մարտ հայրենանվեր,

Վեր, բարձր բռնե դուր հայկական,

Վոսնակոյս քանակին անպիտան...

Յեղբար՝ Տուանյան»

Յեղբարք վաճառականք: Տգաճյան:

Զմյուռնիային կը գրեն: Հայ զինվորին վորպիսութունը կհարցնեն անոր արևաշատութունն ու անձնվիրութունը կցանկան կոր: Հորդոր կենն ավելի վեր, բարձր բռնելու հայկական «պանծալի» դրոշմ:

— Մաշալլան, մաշալլան...

Իսկ նա՝ «քաջ զինվորը Հայաստանին աղատ», պատառոտուն տրեխներով քերում է տրորված պողպատան: Նրա աղիքները գալարվում են քաղցից: Սանյուլալիս կլա կոր, պարոնայք Տուաճյանք: Սանյուլալիս կլա: Նոթի յե: Գարի կծամն կոր:

Իսկ նա «հայ յեղբայրն այդ հարազատ» ամուրդը կհաճ հրացանը-բեղականը, մարբենին, «խոյանում է» դեպի... տուն,

Սմբապետներն ու արծաթե պազոնավորները գոչում են... կոկորդով... նաղանով... մառազներով.

— Հայ զինվոր, ի զեն, ի մարտ...

— Հայրենիքի, ազգի իրկության...

Իսկ բուրժուազիան շոյում է իր շահերի համար մարտնչող բանակին: Գուրգուրում: Մեղք է ծորում շրթներից:

Յեվ առյուծը վաչ միայն հայկական զինանշանի աջ կողմին և հենած, ալ նա բուն է գրել ամեն մի «հայորդու» սրտում: Հայ բուրժուան տեսնում է այդ—

«Արիացի» առյուծապիտ հերոս, հայուքյան ակնարկը եւ վրադ է սեղեղված:

Հառաջ, միշտ հառաջ, այս քող ըլլա քո հեռաբանք:

Ուրեմն ամսի պես գոռա յեվ լախի պես հարված:

«Քեզ կորնեն Աստված, ազգը յեվ հայրենիք»:

Կանգ առ, եֆենդիմ, կանգ առ, «հայ զինվորներուն» վրա կը խոսիս կարծեմ... Անկա չի կովիբ: Նոթի յե... Աստվածն ու հայրենիքն անոր խնչ, կհայհորդա կոր, շանթի գոռալեն՝ կահարեկի և լախի հարվածն ալ չտեսած, կիտալի կոր:

Ձի կովիբ, եֆենդիմ, չի կովիբ: Վորո՞ւ համար, ինչին համար կովի, ջանք...

Սակայն արևմտահայ բուրժուազիան պոկ չի գալիս: Ազգային ջին, սեղանավորը, դաշնակ մտավորականը, մաքսանենգը խոսքը մեկ արած հորդում են «հայրենանվեր» շաղակրատանքը:

Պարոն Հայկ Ս. Դադարյանը Գ. Բաբալյանն խոսք վերցնելով կշարունակե.—

«Ով դու մեծ ազգի գավակ,

Հայ գինվոր,

Գտնված հորիզոններէ հեռու բեյել չեմ կրնար
սեսնել առնական յեմ խիզախ կեցվածքդ հանդեպ
անիրավութեան յեմ անարդարութեան ու համբույր
մը դրուելու հակադէմ...

Դիտեմ սիրս մը ունիս կուրծքիդ տակ, վորը
վրեժխնդրութեամբ միայն կբարախես. վերջապես
լավ գիտեմ, վոր ազգիդ բէ հայրենիքիդ սիրուն գեմ
ի ձեռքդ ձյունի յեմ փառքի սառնամանիքներուն
մեջ, Արարաթի կողքին պատահոս կնակես դարավոր
բեմամբն գգեսնելու յեմ հաղթանակի պսակներ
խելու:

«Յեմ լիանուլս եմ բէ իմ մոտս, գեթ այս տա-
ռան մեջ միասին պիտի ծափողջունենք: Միացյալ
յեմ Անգախ Մեծ Հայաստանի վեհաճառական ազատու-
թյունը:

Ուրեմն կեցցե այն, ինչ վոր հայ ե»:

— Կանգ առ, հիմա աստուծոյ... հանդատացիր քիչ մը...

— Եփենդիմ, Եփենդիմ, կաղաչեմ, մի՛ աճապարիր,
սանկ քշիկ մը շունչ քաշե կոր: Դո՛ւն... տարի մըն ալ
համբերե սա Միացյալ և Անկախ Մեծ Հայաստանին
վերջնական հաղթանակի համար: Ատանկ չըլլար ջա-
նըմ: Ատանկ վաղելով շունչդ կընա սպառել սիրտդ
մարելը վաղեմ...

Սակայն եփենտիմ, սանկ զաղտնի բան մը պիտի
ըսեմ ականջիդ, — անդլիական ժեներալ Դենստերվիլը
կը ճանչնաս կոր... Դիտեմ վոր աղեկ մը կճանչ
նաս, անիկա ալ քեզի նման հորիզոններէն հեռու
կը գտնվի և հայ ազգը... շատ կը սիրե քեզի, պա-
րոն ք. Բարալյանի, Հարություն Եփենդի ձիվելիկանի

և ատոնց նման բոլոր հայրենասերներու չափ կսի-
րե... հայ ազգը: Անոր գրածներուն անտարակույս
ավելի կը հավատա քան թէ իմինը: Դեն, հրաման ե-
փենդիմ, կարդա թէ անիկա ինչ կգրե յուր հուշատեա-
րին մեջ, քուկին գիտցած հայ զորքերու խիզախու-
թեան, առնականութեան և ազգային վրեժխնդրութեան
մասին:—

«Յեմ այդպիսով, Երզնկայի շրջանի թուր-
քական զորքերը, մի գեղեցիկ որ, վաղուց ցան-
կացած Անդրկովկասի ճանապարհին չգտնելով
վոչ մի զորք, բացառութեամբ կազմալուծված,
վաս պարենավորված, հեղափոխական վոգով բու-
նավորված մի բանի հայկական վաճառ, — առաջ
շարժվեցին:

(Генерал-майор Денстервил — «Поход на
Кавказ и Песрию», мемуары).

— Հապա ինչ կը կարծեյիր եփենդիմ, խելքդ
սիրեմ,

Սակայն սա քնքշանքն ալ լսենք, հայունին ե,
վոր հայ բանակը կը քաջալիրե—

«Թող եմ հայու հավատք մեր ցեղին ապա-
գային մասին անխախտ մնա յեմ եւ վրեժի սուրդ
միտ կտրող լլա, հայ գինվոր...»

Հայունի Թ. ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

Նա ուժաքամ ե, քաղցած: Ընտանիքը թողել ե
գաղնակ խմբապետի և լիազորի մագիլներում: Ում
շահերի համար պիտի կովի աշխատավոր գյուղացու և
բանվորի գաղակը: Չի կովում: Ինչքան ել քաղցր ու
թյուն ու քնքշանք ծորան բուրժուական շնորհավո-
րական նամակները:

Հայ գինվոր,

Դճնված հորիզոններէ հեռու բեյել չեմ կրնար
սեսնել առնական յեւ խիզախ կեցվածքդ հանդեպ
անիրավութեան յեւ անարդարութեան ու համբույր
մը դրուելու նակսիդ...

Դիտեմ սիրս մը ունիս կուրծքիդ տակ, վորը
վեժխնդրութեամբ միայն կբաբախես. վերջապես
լավ գիտեմ, վոր ազգիդ թե հայրենիքիդ սիրուն գեմ
ի ձեռքդ ձյունի յեւ փառքի սառնամանիքներուն
մեջ, Արարտի կողքին պատրաստ կհսկես դարավոր
բեմալին գգեսնելու յեւ հաղթանակի պսակներ
խելու:

«Յեւ լիանուլս եմ թե իմ մոտ, գեթ այս տար-
ուան մեջ միասին պիտի ծափողջունենք: Միացյալ
յեւ Անգալս Մեծ Հայաստանի վեցնական ազատու-
թյունը:

Ուրեմն կեցցե այն, ինչ վոր հայ ե»:

— Կանգ առ, ի՞նչ ավուր... հանդատացիր քիչ մը...

— Եֆենդիմ, եֆենդիմ, կաղաչեմ, մի աճապարիր,
սանկ քչիկ մը շունչ քաշե կոր: Գոնե... տարի մըն ալ
համբերե ես Միացյալ եւ Անկախ Մեծ Հայաստանին
վերջնական հաղթանակի համար: Ատանկ չըլլար ջա-
նըմ: Ատանկ վաղելով շունչդ կընա սպառել սիրտդ
մարեր վալլան...

Սակայն եֆենդիմ, սանկ գաղտնի բան մը պիտի
ըսեմ ականջիդ, — անգլիական ժեներալ Դինստերվիլը
կը ճանչնաս կոր... Դիտեմ վոր աղէկ մը կճանչ
նաս, անիկա ալ քեզի նման հորիզոններէն հեռու
կը գտնվի եւ հայ ազգը... շատ կը սիրե քեզի, պա-
րոն ք: Բարաւանի, Հարություն եֆենդի ձիվելիկյանի

եւ ատոնց նման ըողոր հայրենասերներու չափ կսի-
րե... հայ ազգը: Անոր գրածներուն անտարակույտ
ավելի կը հավատաս քան թե իմինը: Դեհ, հրաման ե-
ֆենդիմ, կարգա թե անիկա ինչ կգրե յուր հուշատե-
րին մեջ, ըուկին գիտցած հայ զորքերու խիզախու-
թեան, առնականութեան եւ ազգային վեժխնդրութեան
մասին. —

«Յեւ աշխարհով, Երզնկայի շրջանի թշուր-
քական զորքերը, մի գեղեցիկ ուր, վաղուց ցան-
կացած Անգլիական ճանապարհին չգտնելով
վոչ մի զորք, բացառութեամբ կազմալուծված,
վաս պարենավորված, հեղափոխական վագով բու-
նավորված մի բանի հայկական վաճառ, — առաջ
շարժվեցին:

(Генерал-майор Денстервил — «Поход на
Кавказ и Песрию», мемуары).

— Հայա ինչ կը կարծեյիր եֆենդիմ, խեղդ
սիրեմ,

Սակայն սա քնքշանքն ալ լսենք, հայուհին ե,
վոր հայ բանակը կը քաշալիր —

«Թող ես հայու հավատք մեր ցեղին ապա-
գային մասին անխախտ մնա յեւ եւ վեժի սուրդ
միտս կսրող ըլլա, հայ գինվոր...

Հայունի Թ. ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ»

Նա ուժեղեցած ե, քաղցած: Ընտանիքը թողել ե
դաշնակ խմբապետի եւ լիազորի մագիլներում: Ո՛ւմ
շահերի համար պիտի կովի աշխատավոր գյուղացու ե
բանվորի դավակը: Չի կովում: Ինչքան ել քաղցր ու
թշուր ու քնքշանք ծորան բուրժուական շնորհավո-
րական նամակները:

Այսոր նա «հերոսական հայրենիքի», «պահապան հրեշտակն է»։ Այսոր «ազգանվեր» մարտիկ է։

Այսոր՝ շարքերում։

Այսոր՝ կազարմայում։

Այսոր՝ ֆրոնտում։

Վաղը՝ ճանապարհին։

Վաղը՝ հողում։

Վաղը՝ աչքինընդամ։ Թաքստոցներում։

Այսոր՝ «մարտիկ»։

Վաղը՝ դասակից։ Դեզերտի։

Յեւ ղեւ ներքողում ու խնկարկում և «ծովերեն անդի» ազգային ջին, դրամատերը—

«Դուն մեք սրին հասորը, մեք ազգին մասունքն են, կը պատենք յեւ կը խնկարկենք քեզ»։

— Ֆրոնտ։

— Ֆրոնտ։

— Ֆրոնտ։— Առակը զայդ ցուցանե։

— «Դուն մեք սրին հասորը, մեք հողին մասունքը» սակայն տես ինչ և պահած կաֆե-շանտանային եֆենդիից հասցեյադրվող այս քնքշանքի յետեւը։ Կարգա և դրամի մյուս յերեսը, տես թե ինչպէս «կը խնկարկեն» քեզ, «մեծ ազգի զավակ», հայ գինվոր։

«ԱՅՂ»

Ի գիտություն բոլոր փախչողներին յեւ հայ ժողովրդի հայտնում ենք, վոր մարտի 1-ի գիշերը հայ բեմիքին յեւ հայ ժողովրդի դավանան յերեք հայ գինվորներ զնդականարկեցին մեկը բանակից ձի գողանալու, իսկ յերկուսը իրենց պոկից փախչելու համար։

Առաջարկում ենք բոլոր փախչողներին, որ առաջ ներկայանան իրենց զորամասերը յեւ կասաբեն իրենց գինվորական պատգամաւորներ, բանի ու չե, յերեք վոյ բոլոր դավանանքներ կենքարկվեն նույն պատժին։

Մահ բոլոր դավանանքներին, վորոնց պատգամով բուրքերը ներս են խուժելու մեք ՇԻՐԱԿԸ։

ԱՀԱՐԵԿԻՉ ՄԱՐՄԻՆ»

Քեզ պարի յեն տալու, իսկ դու ձի յեն գողանում։ Ամսթ քեզ, «հերոսական» հայրենիքի «հերոսական» գինվոր։ Դրա համար քեզ մահ և սպանում, գնդակ, կախաղան։

Քեզ սրտագին ներքողներ են ձոնում, իսկ դու հաշվի չես առնում։ Քեզ սպանում են, դասակից, «հայրենիքի դավաճան», իսկ դու, հաշվի չես առնում։

Ավելի առատ և դանդաղ դեզերտիւրքան հունձքը։ Յերկրի տմեն մի անկյուններում դասակիցներին «վորջեր», տներում, թաքստանոցում, հորերում։ Հենց մայրաքաղաքի ծայրամասերում, Դամուր-Բուլայում, Ղարաղաղլույում, Դալմայում, Նուբում, Խորուլբուլայում, Միծեռնակի բերդում։ Իսկ ըստ ժամանակի յերգիծարանի՝ «Ամեն մի որիորդի փեշերի տակին մի դեզերտիւր եր թագնված»։

Ոգուտն ինչ, ինչքան եւ գնահատները դեզերտիւրն առանց զորքի, ինչքան եւ թուրքը ներս խուժել Շիրակ, ինչքան եւ «նվիրական» կոչերն առատանային, ինչքան եւ ճարճատեյին մաուզերները և շաղկրատեյին հայ մեծատունները, ինչքան եւ հորդներն ու

Այսօր նա «հերոսական հայրենիքի», «պահապան հրեշտակն է»։ Այսօր «ազգանվեր» մարտիկ է։

Այսօր՝ շարքերում։

Այսօր՝ կազարմայում։

Այսօր՝ ֆրոնտում։

Վաղը՝ ճանապարհին։

Վաղը՝ հողում։

Վաղը՝ այգիներում։ Թաքստոցներում։

Այսօր՝ «մարտիկ»։

Վաղը՝ դասալիք։ Դեղերսիր։

Յեվ դեռ ներքողում ու խնկարկում է «ծովերեն անդիլի» ազգային ջին, զրամատերը—

«Դու՛ն մեր սրժին հասորը, մեր ազգին մասունքն էս, կը պատենք յեվ կը խնկարկենք քեզ»։

— Ֆրոնտ։

— Ֆրոնտ։

— Ֆրոնտ։— Առակը զայդ ցուցանե։

— «Դու՛ն մեր սրտին հատորը, մեր հոգիին մասունքը» սակայն տես ինչ է պահված կաֆե-շահատանային եֆենդիից հասցեյադրվող այս քնքշանքի յետևիլը։ Կարգա և դրամի մյուս յերեսը, տես թե ինչպես «կը խնկարկեն» քեզ», «մեծ ազգի դավակ», հայ գինվոր։

«ԱՁԳ»

Ի գիտություն բոլոր փախչողների յեվ հայ ժողովրդի հայտնում ենք, վոր մարտի 1-ի գիշերը հայ բենիքին յեվ հայ ժողովրդի դավանանքի յերեք հայ գինվորներ գնդակահարվեցին մեկը բանակից ձի գողանալու, իսկ յերկուսը իրենց պոլկից փախչելու համար։

Առաջարկում ենք բոլոր փախչողներին, որ առաջ ներկայանան իրենց զորամասերը յեվ կասա-րեն իրենց գինվորական պարսկանությունը, քանի ուժ է, յերեք վոչ բոլոր դավանանքներ կենքարկվեն նույն պատժին։

Մահ բոլոր դավանանքներին, վորոնց պատճառով բուրքերը ներս են խուժելու մեր ՇիրԱկը։

Ա.ՀԱՅԵԿԻԶ ՄԱՐՄԻՆ»

Քեզ գարի չեն տալու, իսկ դու ձի՛ չես գողանում։ Ամսթ քեզ, «հերոսական» հայրենիքի «հերոսական» գինվոր։ Դրա համար քեզ մահ է սպառնում, գնդակ, կախաղան։

Քեզ սրտագին ներքողներ են ձոնում, իսկ դու հաշվի չէս առնում։ Քեզ սպառնում են, դասալիք, «հայ-րենիքի դավաճան», իսկ դու, հաշվի չէս առնում։

Ավելի առատ է դառնում դեղերսիրության հունձքը։

Յերկրի ամեն մի անկյուններում դասալիքներին «վորջեր», տներում, թաքստանոցում, հորերում։ Հենց մայրաքաղաքի ծայրամասերում, Դամուր-Բուլաղում, Ղարաղաղույում, Դալմայում, Նուբում, Խորումբուլաղում, Ծիծեռնակի բերդում։ Իսկ ըստ ժամանակի յերգիծաբանի՝ «Ամեն մի որիորդի փեշերի տակին մի գե-րեքերը եր թագնված»։

Ոգուտն ինչ, ինչքան էլ գեներալները դեղերսիրին առանց զորքի, ինչքան էլ թուրքը ներս խուժեր Շիրակ, ինչքան էլ «նվիրական» կոչերն առատաճային, ինչքան էլ ճարճատեղին մառգերները և շաղակրատեղին հայ մեծատունները, ինչքան էլ հորդեցին ու

հորդեյին «ազգանվեր» քարոզները, ինչքան ել առա-
տանալին շուրջկալները, ամենորյա արվավաները, ինչ-
քան ել խիստ հնչեյին ահասառ սպառնալիքները.—
Ձի՛ կռվում:

Ում համար պիտի կռվի բանվոր և աշխատավոր
գյուղացու զավակը:

Ահա ներքին գործոց նախարար Ս. Արարատ-
յանն ազդարարում է.—

«Դասալիքները յեներակվում են մանկան պատ-
ժի զինվորական դասային դասարանի միջոցով
յեվ նրանց ամբողջ շարժական յեվ անշարժ գույքի
գրավվում է հոգուս գանձարանի»:

Ահա ռազմական նախարար Ռուբեն փաշան ըս-
պառնում է:

«Մենք պիտի հաղթենք անարգ քեմաժուն, այ-
լապես չկա փրկություն մեզ համար. յեվ ով փո-
րոգութեամբ կլի մեռ սեղմ շարժեր կամ կդավա-
նանի հայրենիքին, այդպիսին մանկան պատժի կեն-
քալի կախաղանի միջոցով՝ այն ել հրապարակով:
Անխուսապիւն մահ բոլոր դասալիքներին յեվ մահ
բոլոր դավանանքներին»:

Անգամ կախաղանով: Այո, կախաղանով են սպառ-
նում:

— Ժիվերիկյան եֆենդի, չեղբարք Տուաճյանք,
պարոն Հայկ Ս. Ղադարյան, հայուհի քույր Թ. Նալ-
բանդյան, աղեկ կը լսեք, ինչի՞ վրա կը խոսվի: Հայ
զինվորներու վրա կը խոսվի կոր, Անտոն կախաղան
պիտի հանեն: Հապա ի՞նչ կը կարծեյիք, միայն Սուլ-
վերդու Համիդը կրնար հայ գյուղացուն, աշխատավո-
րին կախաղան հանել, չարաչար կսխալվի, կոր, Հայ-

կական 20-րդ դարու արքունիքն ալ անկե հետ չը-
մնաց: Հապա:

Յեվ մայրաքաղաքի հրապարակում, «պատմա-
կան» Ղանթարի մոտ, կանգնեց յերկուտանի այդ
մահու ճիվաղը, վերի չոր բազուկներում շնչահեղձ յե-
ղան քանի՛ քանի՛ բանվորներ ու աշխատավորներ,
«հայրենիքի» ամեն տիպի «զավաճաններ»:

Յեվ դաշնակցական հայդուկ քնարերգուն, փու-
թաց պաշտոնական որդան «Հառաջ»-ի եջերում, լրբե-
նի ներքոցով դիմավորելու մահու սարսաղողեցիկ այդ
ճիվաղին:

Դաշնակցական գրչակն այսպես ներբողեց—

«Ու վերջապես յեկը տրտմորեն բազմելու մեր հայացքներուն տակ,
Յերկու բազուկներով ցատումի՛ արդարութեամբ լծակը բռնած:

Ու պիտի սպասես, վորպես դատախազը անաչառ ու անագորայն
Պարտագանգներուն, վորոնք անվատունակորեն պիտի գան քեվերուդ
մեջ անջնջանալու,

Դուն այսուհետեւ վնիւն ու պատգամը գինյալ հայրենիքին
գոտմարտող:

Դուն կամքը մեր կամքներուն յեվ միանեման դատավար,
Դուն անմոռնչ ու դաժան քաղաք յեվ փրկութեամբ առաջիւրդ...

Մինչեւ վոր գա հայրենի հաղթանակը բու ծիրանիդ մերկամեղու:

Այսպես ցնորեց դաշնակցական հայդուկ քնա-
րերգուն և «պարտազանցները» յեկան անոր ներբողած
կախաղանին թեվերուն ձեջ անշնչանալու:

Կապտած դեմքերը, կմախքները, «հայրողինե-
րի», հայ «մարտական» զինվորներին:

— Այո, չեղբայրք Տուաճյանք:

Դասալիքներին ըմբոստացող խմբերը և հայ դըա-
մատիրութեան նույն հորդորը—

«Հա՛յ զինվար,

վորչափ ուրախ լիվ վորչափ հպարտ պիտի
լլանք, յերբ լսենք ու տեղեկանանք. քե դուն ալ գի-
տակից ես քու կոչումիդ բարձրությանը, քու պար-
տականություններիդ բաղձրությանը լիվ վստահությա-
նը: Կգգաս չե՞ դուն քու տառապալ ցեղիդ ու հայ-
րենիքիդ, դարեւն ի վեր սպասած Մեսիան, յերա-
զած փրկիչն ես, վորով քու ամբողջ կարողությունդ,
բազուկդ ու կորովդ, կուրծքդ ու յեռանդդ, առանց
կեցիւ, առանց յերկրուդի լիվ վարանման կդնես
ի սպաս հայրենացոյ:

— Ամեն...

Իսկ Հարություն եֆենդի ձեռնիկէջանը, հայ
«բանակն» ու հայ զինվորը խրատուեսէլու համար, սա-
պես շարունակե.

«Դժբախտաբար հայությունը 6 դարեւն ի վեր
կորսնցուցած է իր բազալարությունը, արդ դուք,
ո՞վ հայ քաջարի զինվորներ, վոր կպատկանէի սուլ-
հարապատ ազգին, հույսով եմ վոր չպիտի խնայեմ
ձեր արյունը հոսեցնելու մեր նվիրական Հայաստա-
նի անկախությունը փրկելու լիվ անոր գոյությունը
ապահովելու, վեր բարձրացնելով հայության վարկը
լիվ փառապանք յեռագույնը...

Յեւ այդ արյունը հոսում էր: Հոսում էր: Հո-
սում էր:

Մարտի մեկի գիշերը՝ յերեքը: Աղղը կարդացիք,
իսկ յերեք որ հետո, դարձյալ—

«Ա.Զ.Դ.

Մարտի 14-ի յերեկոյան Հայրենիքի լիվ հայ
ժողովրդի դավանանքներից մեկն յեկա գնդա-
կանարկեց:

Ա.ՀԱՅԵՆԿԻԶ ՄԱՐՄԻՆ»

Սակայն «հայրենիքի դավանանք» դասալիքը,
առանց անսալու աչս ամենը, թրեւն էր այգիներում
և սարերում, յերբեմն թուղթ խաղում, յերբեմն «աքում»
ցատկում, անեկոտոսներով կերակրում քաղցած առօրեան
և սպասում «փրկութեանը»:

Իսկ Հայ «Հեղափոխական» դաշնակցութեան բյու-
րոն հեղափոխ ազդարարում էր.

«Ընկերներ,

Հայրենիք վստակ մեջ ե, դարավոր բեւա-
միւն, բուրք, այսօր հորից սպառնում է մեր գոյա-
րանը, վհատության լիվ յերկմանի վնձ մի խոսք»:
Իսկ վարչպետ պարոն Համո Ոհանջանլանը «ավե-
տում» էր—

«Մեր գործերը հերոսական դիմադրություն են
ցույց տալիս լիվ... կանոնավորապես նահանջում
դեպի ավելի ամուր դիրքեր»:

«Ի գե՛ն բաղաճացիներ, ի գե՛ն, անվտան լիվ
առավել քան յերբեք ինքնավստան»:

Իսկ «Հայրենիքի դավանանք», դեգերտիր, աթր-
ման յեր թռչում հեռավոր այգիներում: Որը ցերեկով
Շահ Իսմաիլի հեքիաթը վորոճում և ժամանակ սպա-
նում Ծիծեռնական բերդում, թորում-բռնադում, Դալ-
մալում:

ՄԻ ԽՈՒՄԻ «ՄԱՐՏԻԿՆԵՐԻ» ՄԱՍԻՆ

Մալապատիկ ծառի աստ
Միք լոթիքն ին նոստալի
ԳԱՄԱՌՔԱՅԻՊ

Հեղինակը դեռ պատանի լիք, զինքի աճընդու
նակը ճիշտ է, նա ընկնում էր ամենուրեք արվար
նետում, բայց սիշտ էլ նայում էին լեքեռին ու բա
թողնում։ Ազգային խորհրդի ղեկավարական ատյանի
15 տարեկանի թուղթ ուներ նա։ Կարող էր փափախ
ծուռ զնեկ և փան դալ մայրաքաղաքի փողոցներով։

Սակայն ալդպես չէր նրա նախկին դասընկերնե
րի, այդ շրջանի ընկերների և հարևանների վիճակը։

Նրանք բոլորն էլ սալդարացու էին և զեզեթսի
բուքյուն էին խաղում ալգիններում ու ձորեքում։

Ապրում էին խանասորից հետո, գաշնակցու թյան
համար նույնքան նշանակալից «պատմական» ու «որ
հասական» Դաշլի-Քուչալում, ուր տեղի ունեցավ «որ
հասական» մարտը, և թուրք իշապանն այնտեղ հրա
ժեշտ ավից իր եղին, ինքը մահին գնաց, իսկ ելը՝ ար
քունական ախոռ։

Փողոցը և մանավանդ տները մեծ հնարավորու
թյուններ ունեին զեզեթսիքներ հյուրընկալելու։

Նրանք էլ հյուրընկալվում էին։

Մաշադ Ալու և հարևան թուրք լքված տներն ու
նեյին նաև սաղարթախիտ ալգիններ, կալին թփուտներ
ու ծառերի հովանիներ, վորտեղ ամենասրառես աչքն
անգամ կվրիպեր, զեզեթսի փնտռելիս։ Յեվ այդ ծառե
րի տակ, այդ թփուտներում ամենուրեք զեզեթսի
թյան իրենց առույցան էլին մաշում հեղինակի հարգելի
դասընկերներն ու հարևանները՝ Հալբոն, Մկլոն, Ար
թենը, Տիգրանը, Արսենը, Քյալլաբեցու տղեն և ու
րիշները։ Այնտեղ շատ հետաքրքրական էր։ Կարտ
էյին խաղում, չոփ էյին խաղում։ Գինի, ողի խմում։
Որը անցնում էր գվարթ, ինչքան էլ մայրաքաղաքին
մոտեցող «դարավոր թշնամու» թնդանթները լսելի
դարձնեյին իրենց վորտեղ։

Մոտիկ էր և հաճախ այցելության էր գալիս նաև
հարևանուհի որիորդ Սիրվարդը և զեզեթսիական որն
ավելի աշխույժ էր դառնում։

Հեղինակը սակայն միշտ էլ կապված չէր մնում
զեզեթսիական այդ պարտեզին։ Նաև սուբհանդակ էր։
Հետազոտություններ էր անում, թե արդյոք արվարյի
ծալը վոք փողոցն և հասել, չի՞ փոսեցել արդյոք թը
փուտներին։ Նրանց զեզեթսիության անդորրին վտանգ
չի՞ սպառնում արդյոք։ Յեվ հաճախ էր կանխում այդ
վտանգը։

Այնպես վոր «ազգի դավաճանության» մեղքից
նրան էլ է բաժին ընկնում։

Ներեցեք, պարոնայք դաշնակներ։

Այս խումբ «մաքտիկներից» ամենափորձառուն
Հալբոն էր։ Նա վոչ միայն արվարյից ճողոպրելու,
այլև Փրոհտից փախչելու մեծ փորձ էր կուտակել։

Մի անգամ նա քաղաքացիական շորերով քաղաք գնաց և վերադարձավ սալդաթի գորշ համազգեստով:

Պառավ մայրը, — Վարդի խաթունը, լերկար մոր՝ մոքեց ու ծնկները ծեծեց:

— Վա՛յ, լես քո ասխար*) ջանին մեռնեմ, Հայրո՛ւ...

— Վա՛յ, քյո խուկյուն կուրբան, Հայրո՛ւ:

— Հայրո՛ւ...

Ոգուտ չարեց: Հայրոն պետք է գնար պազիցա: Ինչքան ել Վարդի խաթունը կոծեր, ճար չկար:

Գնաց:

Հայրը՝ Բորզը և մայրը՝ Վարդի խաթունը դեռ լերկար մորմոքեցին: Ոգուտ չարեց:

Աստաֆյանով անցավ Հայրոն իր պոլկի հետ: Առջևից քահանա՝ խաչով և մաուզերով:

Հայուհիները ընկերութունը դբոշակնովիբեց Հայրոյին պոլկին և Յերեանի փայտյա պատշգամբներից՝ ծաղիկ ցանեց նրանց կրունկների տակ:

Պոլկը գնաց:

Հայրոն գնաց հայրենիքը «փրկելու»:

Վարդի խաթունը լաց ու կոծով անցկացրեց իր որը:

Ինչ լիզավ, վոր ֆրոնտուսն է կովում Հայրոն՝ Վոդլ է, թե՛ զո՛հ է գնացել «դարավոր թշնամու» գնդապետի, Լուր չկար:

Յերկու շաբաթ անցավ, Հայրո, այնպես չե՛, ընդամենը լերկու շաբաթ և Վարդի խաթունը ուրախութունից կուրծքը ծեծելով ու հեկեկալով, կես գիշերին գրկեց իր վորդուն, վորը ուրվականի կերպարանքով

*) Ասխար. — Թուրքերեն նշանակում է գինձոր:

գիշերային շապիկ, վարտիկով ներս եր մտել տուն, և տեսցիններին զգուշացրել թե—

— Յես եմ, Հայրոն եմ: Ծեն չխանեյք:

— Վա՛յ լես քյո ասքար խուկյուն կուրբան, Հայրո՛ւ...

— Ինչպես լերկար, Հայրո՛ւ, վա՛նց պատահեց:

— Դե դբանց խոր... Դոքտոր են ձի խամար: Կես ճամբախ չխասած, խապիցի, ասի վոտս փետացերի, խիվանդ եմ: Վոտս փետացուցի նստա ճամխի վերեն: Տրին արողի վերեն որոխկիցին բալնիցեն: Երկու որդիդ եկան ինդլան վոտացս վերեն, իրար չկարցան տին: Ասին դոքտոր պիտի կլա իրիշկյա, լեղիս պատռավ: Ասի մկա կպունի վոր սուտ խիվանդ եմ և խեբբս կանիծի... Թը՛հ... գոքտորն ել եկավ, վոտս շուռ տվեց ես յան, են յան, պան չխասկցավ... Ասաց Սալխյան, թույլ ես, քչե տըանըխիշնդ որ ոտպուսի, պառկի բալնիցեն լավացի, հեզո կեթաս պաղիցեն: Յես ել Հայրո, դու Հայրո մի ելնե, գիշերվա կիսուն, թողի շապիկ-զոնով փախա...

Այսպես վերջացան Հայրոյի ուղևորական արկածները:

Հայրոյին բռնեցին և քչեցին, տղ ուրիշ եր, իսկ հարեան ազգային մի ալ «հերոս» կամավոր գնաց:

Նբան ամբողջ վա՛նը ճանաչում եր: Անվ... ձյոյաղա: Այսպես ելին անվանում նրան:

Բարակ ու բարձրահասակ եր նա: Սերվանտեսի Դոն-Կիխոտին լես միշտ նրա նման եմ պատկերացրել: Խիզաք եր քաշում, ուտում տան ամբողջ նսպարեղներ և կնոջը ծեծում:

Յերեանում ել լուրայիներին շրջանում պահել եր իր համբավը, բոլորը գիտեցին նրան:

Յեվ մի սր, ճաշից հետո, նա հրացանով տուն չեկավ։ Կինը և մզկեց և ուրախացավ։

— Տղա խնչ բանի յես, Ճյոշադան։

— Կամավոր կեթամ։ Մասաբարդլին քշեցիք։

Ճյոշադան իսկական հերոսի արտաքին բոլոր տվյալներն ուներ։ Նրա այդ հայտարարութունն ավելի բարձրացրեց հաղթական հասակը բոլորի աչքին։

— Բռավո, Ճյոշադա, բռավո...

Յերեկոյան կողմ նա տան ամբողջ կենսամթերքներն ուտելուց և «ճանապարհահաց» կապելուց հետո, վերջին անգամ ծեծեց կնոջը և հարևաններին հրաժեշտ տվեց։

— Ճյոշադեն կնաց...

— Ջոշադան կամավոր գնաց։

— Գնաց...

Յերեք ժամ անցավ կարծեմ։ Փողոցի դուռը բաղխեցին և ով հրաշք... ներս մտավ... Ճյոշադան, բայց առանց հրացանի։

Կինը և մզկեց և ուրախացավ։

— Ճյոշադա, ինչի՞ եկար։

— Տղան, ջախըմու գլո՞ւ։ Խոսա չուր կյերեզմներ. զի-զի ասի, տղա եսա դլո՞ւր կեթամ։ Ազգ յէս պիտի փրկեմ։ Խմբապետին ասի մեխատ եթամ... տյուս ելնեմ։ Խապիցի մտա կերեզմներաց պատի խեմվ, քիչմ ալլամիշ ելա։ Թվանքս թալիցի, պատրոնդաշն առցկիցի տրի քյարի տակ, եճա Ջանգվի ձյոր, ենտեղից եկա։ Տղա ջախանամ, մարդու ջան հրմենից քյախցր ի...

Ի՞նչ հերոսավեպն այսպես վերջացրեց հոշակավոր Ճյոշադան։

Սակայն քանի, քանի Ճյոշադաներ և Հալրոններ, վարոնք խիզար չեյին բանեցնում, կամ կոշիկ չեյին կարկատում, վորոնք կշեռք էյին բանեցնում, կամ արշին շուռ տալիս, ավելի վոգեորությամբ ու անվեհերությամբ էյին ճակատ գնում, «գարավոր թշնամին զգետնելու» համար։

Իսկ Մաթադ-Ալու թփուտներում, Խուրում-Բուլա-դում, Դարմայում, Ծիծեռնական Բերդում քանի քանի Մկլոններ, Հալրոններ, Ալթեններ, Տիգրաններ սրտաարտի սպասում էյին, թե յե՞րբ թալտալով կնկնեն դեղերտիրներ վորսացող թակարդը։

ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ ՈՐԻՈՐԴՆԵՐԸ

Հայոց աղբիկներ, ի՞նչ անում տա՛մ մեզ
Թե՛ հրեշտակ անվանեմ, հրեշտակ չեմ տեսել,
Թե՛ մարդ անվանեմ, բեղամաղ կանեմ,
Ուրեմն ի՞նչ անեմ մոլորված եմ յետ:
ԳԵՎՈՐԳ ՄԵՐՈՒՄԱՆՅԱՆՑ

ԴՈՐՈՒՄՍԻ մեղամաղձոտ ուստնող, Գևորգ Մերի-
մանյանցը փափագ ի սիրտ վախճանվեց և չտեսավ իր
հայուններին, վորոնց վերնախավը մեծ գործերի ձեռ-
նարկեց, չերբ Հայաստանն «ազատագրվեց» և հռչակ-
վեց հաշմանդամ «հանրապետութունը»

Ի՞նչ հրեշտակ, նրանք խոկալան գործիչներ
էին: Թիկունքը հաճախ ամբողջովին նրանց եր թող-
նվում—

Քանի՛ քանի՛ անգամ դաշնակաթերթ «Հառաջ»-ի
սուղին էջը զարդարվեց մեծատառ այս լողունգով:

«Տղամարդիկ դեպի՛ ճակատ,
կանայք՝ քիկունքային աշխատանքի»

Յե՛վ «ազգի աղջիկները» գործի վրա էյին:
Նրանք վոչ միայն լեռագույն էյին կարում և նը-
վիրաբերում ճակատ մեկնող «հերոսներին», վոչ միայն
ծաղիկ էյին թափում քրքրված բաղինկաների ու տրեխ-
ների տակ, այլ և զբաղեցնում էյին մայրաքաղաքի

փողոցներում ու կաֆեներում թրևող զանգուլակավոր,
արծաթափայլ և վոզկեպատ ուսաղբիւրներով հայկաղ-
յան ու ուսասկան սպաներին, հայրենիքի համար
մարտնչող այդ «ազնիվ» չերիտասարդներին:

Վոմանք այդ «ազգայնիկ հայուններին» նույ-
նիսկ Գեվորգյան շքանշանով էյին զարդարել իրենց
կրծքային բարձրունքները:

Ո՞վ եր ավել:

Գուցե ամեն մի գնդապետ իր տարփուհուն: Ո՞վ
գիտե ուղմակուն գաղտնիքները:

Հագնում էյին գորշ բլուզներ, ծածկում նույն
դուլի կեպիներ, գործնական մաքուր քայլերով չա-
փում մայրաքաղաքի փողոցները՝ չերբ մենակ էյին, և
քնքշալի կախ ընկնում սպաների թևերից, չերբ լեռ-
կալ կրունկները քայլում էյին զանգուլակավոր աա-
պոզների կողքից:

Դաշտմուկահանները, Ժողովրդական կուսակցու-
թյան, Ռամկավարների աղջիկները, սկաուտուհիները,
բոլորը, բոլորն «ի նպատ հայրենյաց» աշխատում էյին:

Մայրակներով հանգանակութուն էյին հավաքում
հայ «գործի» համար: Ուտում, խմում սպաների հետ:
«Ի նպատ ֆրոնտի և հայրենյաց» կազմակերպում
էյին ճաշկերույթներ, բալ-մասկարադներ, տներում ճա-
շարաններում, Մարդարի բազում: Վալյա դառնում, բա-
րակիրան սպաների մեջքերից գրկած, ապա թևով կախ
ընկնում նրանց պազուկավոր ուսերից և «ի նպատ
ֆրոնտի», նվիրաբերում համբույր, քնքշանք, շոյանք:

Իսկ համապետական, արքունակից «Կաթե-կոլ-
լեգիայում» ինչե՛ր չէյին լինում: Նույն արքունակից
«Որիանց» հյուրանոցում:

ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ ՈՐԻՈՐԴՆԵՐԸ

Հայոց աղբիկներ, ի՞նչ անում տամ ձեզ
Թե երեշտակ անվանեմ, երեշտակ չեմ տեսել.
Թե մարդ անվանեմ, քեզամաղ կանեմ,
Ուրեմն ի՞նչ անեմ մարդկած եմ յետ:
ԳԵՎՈՐԳ ՄԵՐԵՄԱՆՅԱՆՑ

ԴՈՐՊԱՏԻ մեղամաղձոտ ուսանող, Գևորգ Մերե-
մանյանցը փափագ ի սիրտ վախճանվեց և չտեսավ իր
հայուններին, վորոնց վերնախավը մեծ գործերի ձեռ-
նարկեց, իբրև Հայաստանի «ազատագրվեց» և հռչակ-
վեց հաշմանդամ «հանրապետութունը»

Ի՞նչ հրեշտակ, նրանք իսկական գործիչներ
եյին: Թիկունքը հաճախ ամբողջովին նրանց եր թող-
նվում—

Քանի քանի անգամ դաշնակաթերթ «Հատալ»-ի
սուղին ելը զարդարվեց մեծատառ այս լողունգով:

«Տղամարդիկ դեպի ճակատ,
կանայք բիկունային աշխատանքի»

Յեվ «ազգի աղջիկները» գործի վրա եյին:

Նրանք վոչ միայն լեռագույն եյին կարում և նը-
վիրաբերում ճակատ մեկնող «հերոսներին», վոչ միայն
ձաղիկ եյին թափում քրքրված բազինկաների ու տրեխ-
ների տակ. այլ և զբաղեցնում եյին մաղքաղաքի

փողոցներում ու կաֆեներում թրևող զանգուլակավոր,
արծաթափայլ և վողկեպատ ուսաղբիկներով հայկազ-
յան ու ուստական սպաներին, հայրենիքի համար
մարտնչող այդ «ազնիվ» յերիտասարդներին:

Վոմանք այդ «աղլանվեր հայուններին» նույ-
նիսկ Գևորգյան շքանշանով եյին զարդարել իրենց
կրծքային բարձրունքները:

Ո՞վ եր տվեր

Դուցե ամեն մի գնդապետ իր տարփունհուն: Ո՞վ
գիտե ուղղակիան գաղտնիքները:

Հազնում եյին գորշ ըլուզներ, ծածկում նույն
դուլնի կեպիներ, գործնական մարդու քայլերով չա-
փում մալրաքաղաքի փողոցները՝ լերը մենակ եյին, և
քնքշալի կախ ընկնում սպաների թևերից, յերբ լեր-
կաբ կրունկները քայլում եյին զանգուլակավոր սա-
ղոգների կողքից:

Դաշտմուղականները, ժողովրդական կուսակցու-
թյան, Ռամկավարների աղջիկները, սկաուտներները,
բոլորը, բոլորն «ի նպաստ հայրենյաց» աշխատում եյին:

Սալակներով հանգանակութուն եյին հավաքում
հայ «գործի» համար: Ուտում, խմում սպաների հետ:
«Ի նպաստ Ֆրոնտի և հայրենյաց» կազմակերպում
եյին ճաշկերույթներ, բալ-մասկարադներ, տներում ճա-
շարաններում, Սարդարի բաղում: Վայլա գառնում, բա-
րակիրան սպաների մեջքերից գրկած, ապա թևով կախ
ընկնում նրանց պագոնավոր ուսերից և «ի նպաստ
Ֆրոնտի», նվիրաբերում համբույր, քնքշանք, շոյանք...

Իսկ համապետական, արքունակից «Կաթե-Վոյ-
լեզիայում» ինչեք չեյին լինում: Նույն արքունակից
«Որիանց» հյուրանոցում:

Գաղաքի կոմենդատ, դերասան պարոն Շախաթունին, կայարանում հաճախակի, ձեռքը սրի դաստակին դրած, ընդունում և քաղաք եր հրավիրում մայրաքաղաքից մի քանի վերստ աչն կողմը հայկական գյուղեր ավերող ու վոչնչացնող տաճեական զաբիրներն ու փառաներին և նրանց համար սարքում խրախճանք ու ցոփութուն, «վայրուրդյան դիշերներ»։ Այստեղ արդեն «աղղային» մեծ պարտականություն եր ընկնում «հայոց աղջիկներին» «հրեշտակային» ուսերին։ Յեվ նրանք տանում էին այդ ծանր բեռը հոգուտ... «հայրենյոց փրկություն»... «դարավոր թշնամու» սիրտը քաղցրացնելու համար։ «Կաֆե կոկեդիալում», ազգի ավելի ստորին դասի մատուցող աղջիկներն, ամեն որ նողկանքով էին զգում պարոնայք սպաների, զաբիրների, ոֆիցերների և խմբապետների գարշելի շոշափուկներն իրենց ծնոտներին, աչտերին, կրծքին։

Յեվ հայուհու «պատիվը» բարձր եր, դրությունը նախանձելի։ Այդ եր պատճառը վոր «հայրենիքից» հեռու գտնվող բարձր դասի ուհիները գիծումներ էին ներկայացնում կառավարությունը՝ «հայրենյոց» համար աշխատելու։

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԻ

ԴԻՎԱՆԻՆ

Թիֆլիսի Հովնանյան Մարյամյան որիորդաց դպրոցի շրջանավարտ, ներկայումս Ռոսսիի՝ Վարշավյան կանանց բարձրագույն իրավաբանական ֆակուլտետի յերկրորդ կուրսի ուսանողուհի

ՅԵՂԻՍԱԲԵԹ ՍՏԱՄԲՈՂՅԱՆԻՑ

Դ Ի Մ Ո Ւ Մ

«Յանկանայով ոգտակար լինել վերածնվող հայրենիքիս կարիքավոր որերին՝ ժամանակավորապես բողել եմ կուրսերը յեվ կամենում եմ աշխատել հայրենիքումս, ուսի խնդրում եմ մեծարգո դիվանիդ համապատասխան աշխատանք տալ ինձ Ձեր գրասենյակում»։

Նա յեկավ։ Շեգադգեստավոր հայդուկ Յեղիսաբեթ Ստամբուլյանը։ Վոչ միայն ծառայեց պարլամենտում, այլև Ֆրոնտ գնաց անգամ, դարավոր թշնամին ջախջախելու, ապա խմբապետների գիրկն ընկած ճղեց արտասահման և այժմ դաշնակցական թերթերի էջերն և մրտաում։

Հապա, հարգելի Գեվորգ Միրիմանյանց, այսպես էին տանջվում ու ջանում «հոգուտ ազգի ու հայրենիքի» քու յերազած միստիքական «հայոց աղջիկները»։ Սակայն այս նրանց փոքր մասն եր միայն, վերին դասը։ Հայ ազնվականություն, առևտրականների, կալվածատերերի դստերըն էին այսպես, իսկ հայուհյոց ավելի հսկայական զանգվածը դալարվում եր գարշելի ճիվաղի՝ սովի ճիրաններում, արյուն լակում, խոտ ալածում, անքուն դիշերներ անցկացնում, փոքրի առաջի ոչերեղներում, ցրից դիակնանում այդ ոչերեղում, մեռնում։

Նրանց խռոր մասը հեծում եր ճախարակի տակ։ Յերեխան քաղցից նվաղում եր ճախարակի կողքին։ Մայրական չորացած աչքերը թրջում արցունքով։

Նրանց գունաթափ ու կմախքացած աչտերի հետ

խաղ եր անում ու գվարճանում դաշնակ հայդուկը լիագործը:

Հարգելի Միրիմանյանց, ծանոթ չե՞ ձեզ քստմենի ախ դեպքը, վոր պատահեց քո յերագած հայուհիների հետ:

Աստաֆյան փողոցի վրա, այժմյան կուլտուրայի տան՝ դեմի խանութում, դաշնակցական ծուռ բերան լիագործ շաքարավաղ եր բաշխում գաղթական կանանց:

Հյուծվածների հերթն առաջ եր գնում:

Ֆանտազիա ծագեց հայդուկ լիագործի գլխում:

Զվարճալի խաղ խաղալ դժբախտ ալդ գոհերի գլխին:

Յեվ վորոշոց շաքարի կնիթկաներ կնքելու տեղ՝ կնքել շաքար ստացողների այտերը:

Համոզեց թե՛ պետք ե ստացողների յերեսները փեյտել, վոր նրանք կրկին չգան ստանալու:

Զոհերը համոզվեցին:

Յեվ սկսվեց հրեշավոր խաղը:

Ի՞նչ կարող ելին անել դժբախտ գոհերը:

Դուրս եր գալիս յուրաքանչյուր գաղթական կիսը, աղջիկը, «հայուհին», ձեռքին շաքարավաղի տոպրակը և գունատ ու խորշումալի այտերին յեռանկյուն կնիքի դրոշմը:

Ռումբի նման պալթեց ալդ քստմենի իրողությունը և մի քանի ժամ հետո, մինչև վերջին փեյտավոր կանացի յերեսը դուրս եր գալիս շաքարի խանութից, այնտեղ ներխուժեցին տաճկահայ խմբապետները և ի պաշտպանություն իրենց մայրերի, քույրերի «նամուսի», հայհույանքների վորոտի միջից, սկսեցին կրունկ-

ների տակ ջարդոտել շաքարաբաշխ լիագործի վոսկորները: Տրորված դիակի գլխին ուշք բերելուց հետո, տաճկահայ վրիժառու խմբապետները, նույն յեռանկյուն կնիքով փեյտեցին նրա այտերն ու ճակատը և իրենց «հանդիսավոր» թափորի մեջ առած սկսեցին պտտեցնել նրան մայրաքաղաքի գլխավոր և ապա յերկրորդական փողոցներով:

Մայրաքաղաքում մեծ թամաշա լեր:

ՄԻ ՓՈՔՐԻԿ ԱՂԱՅԻԿ

Փոքրիկ աղջիկ, քեզի մեղք եր,
Ռուբեն Սեվակ

ԽՍԲԱՊԵՏՆԵՐՆ ու հայդուկները մայրաքաղաքում հաճախ ելին զվարճանում:

Առաջնակարգ ճաշարանները, հյուրանոցները, վաճառականական տները, փարթամ ալիքները, միշտ եւ սպասարկում ելին մատուցելուստական զվարճություններին:

Ամենուրեք նրանց տրամադրությունն տակ ելին լինում համեղ խորտիկներ, (վնչ կատելուներով արյուն, վնչ սառնած անասունի գիակ, վնչ խոտ, վնչ փթած վոսկոր), Շուտովի լավագույն կոնյակը, շամպայնը, մազերան ե... հայոց աղջիկները:

Նրանց խրախճանքի աղմուկը վողջ մայրաքաղաքն եր բռնել, մինչև նախարարությունները, արքունիքը:

Հաճախ հազնած ամբողջն իրար կոխոտելով փախչում եր մայրաքաղաքի փողոցներով: Փախչում եր մատուցողների համազարկերի ձայնից: Փախչում լեղապատառ, գլխակորույս:

— Թշնամիքն եր ներխուժեց քաղաք: Թհւրքն եր արշավում: Նահանջ ե, ինչ ե...

— Վո՛չ... Վոչինչ չկա տագնապելու: Դրոյի տղերքն

են, քեֆ են անում: Հասարակ, սովորական քեֆ, մի դամբկալի վրա կովել են և ողում կրակում են՝ իրար, և այդ վողորմելի արարածին ահաբեկելու համար:

Քեֆերը միայն քաղաքում չլինե կազմակերպվում: Պարոնայք խմբապետները սիրում ելին նաև բնությունը: Բնության ծոցումն ել դուրսկը նվում եր զուռնան գլում և մատուցողների «խմբերգն» արձագանքում ձորերով:

Ահա այդպիսի խրախճանք ելին կազմակերպել հայոց աղջի «փառք ու պսակը» կազմող, «միացյալ» և «անկախ» Հայաստանի տները, պարոնայք խմբապետները, Հրազդանի նվագուն ափերին, թթնիկների հովանու տակ:

Որը յերեկոյանում եր, խավարը իջնում, լեցնում ձորը:

Ձորում աղմուկ եր: Նվագի թրթռուն ձայնի: Դուրսդուրս: Ճիչեր: Մատուցողների վայրահաջ:

Յեւ գնալով ավելի սաստկանում, բորբոքվում: Լուսաբացին գետափով անցնողները տկանատես

յեղան ալը խրախճանքի փշրանքներին: — Չարդված շշեր ելին, վոչխարի վոսկորներ և մի փոքրիկ բզկը ված... աղջիկ: Կտրված ստիքներ, աղբեր, Չարդված շշերի շուրջը:

Սակայն ինչո՞ւ մի փոքրիկ աղջիկ վողջ յերկիրն եր ալդպես բզկտված, ծվառված:

Յեւ այդ ծվառված յերկրում, ինչպես այն բզկտված աղջկա ու Չարդված շշերի շուրջը մահու և հոգեվարքի խրախճանքն եր տոնում հայդուկը, խմբապետը, մինիստրը, արքունիքը:

Յեռագունյի «նվիրական» հովանու ներքո:

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մանիր, մանիր իմ ճախարակ,
Մանիր ապիտակ մալանչներ...

Ղ. Աղայան

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՆ որսործն «առաջագիմում եր»
«բղունաբերական» միավորներն աճում ու ափ-
լանում եյին ժամ առ ժամ:

Ամեն տան բաղում կամ սրահում, պառաված
կառվի նման մոտում եյին ճախարակները: Ժերուհի շան
նման «բըֆ, բըֆ», հաջում եյին գըզըարներն աղեղները:

Ամեն թաղում՝ հինվածք ու մաքոր:

Ամեն թաղում՝ ջուլհականոց:

Արդյունաբերությունն անընդհատ «նվաճումներ»
եր կատարում:

Կառավարությունը, թաղիքագործությունը, խը-
սիրագործությունը մեծ չափերի եյին հասել:

Աշխատանքը յետում եր մալրաքաղաքի բոլոր ան-
կյուններում:

Ճախարակները դառնում եյին անընդհատ, հին-
վածքը՝ հինվում եր, ճնախագործական մաքսքը սողում
թելերի արանքով:

— Զըխկ-չըխկ, չըխկ-չըխկ...

Զորքին «համադգեստ եր պետք», Պարլամենտի

անդամին, պետական պաշտոնիակին՝ շաղվար, կոսյում:

Յեվ ճախարակը, «պետական արդյունաբերու-
թյան» այդ կատարելատիպը, սիմվոլը, դառնում եր
ճոնչալով և նրա դառնակտուր ճոխչը միախառնվում
եր յերկրի հպատակների աղիողորմ հառաչին և բռնում
վողջ հանրապետությունը:

Մալրը մահում եր, բոկոտն ու փորը բաց վոր-
դին թեկ փոխում, հալրը գգում եր: Ժողովուրդը՝ «բար-
դավաճում»:

Ճախարակը սակայն բակերում և թոնրատներում
չմնաց: Նա պետական մեծ պատվի արժանացավ: Վոր-
պես խորհրդանիշ յերկրի «արդյունաբերություն», նա
տեղ գտավ պետություն «արժեքով» ամենից բարձր:
Վենետիկյան գույներով տպած, յերբնագեղ թղթա-
դրամի վրա:

Ահա նա — 250 ռուբլիանոցը:

Փախլա ճախարակի առաջ չոքած, մահում և հայ
կինը, միայն ափելի գեր, լիքը կրծքով և արտահայ-
տիչ դեմքով, քան այդ ժամանակվա յերկրի հպատակ
բոլոր ճախարակ մանողները: Ճախարակ, կողքին
փայտյա վիլակը, ճախարակ մանող հալուհու գլխի
շուրջը (ինչպես Մալրամ «աստվածածնի» սրբապատ-
կերի մեջ), լուսեղեն պսակ: Կողքին պարոն Ալեքսանդր
Ռատիսովի մինիստրական ստորագրությունը՝ աջից և
ձախից՝ յերկու հրեշտակ՝ վիշապների վրա կանգնած,
ձեռքներին... խանչալներ: Ահա բարձրարժեք այդ թղթ-
թա-«դրամի» ամբողջ շուքը: Յեվ հույժ սիմվոլիկ: Ճա-
խարակը՝ դա ինչպես ասացինք «պետական արդյու-
նաբերություն» սիմվոլն եր, իսկ վիշապները վրա կանգ-
նած խանչալավոր «հրեշտակները»՝ հալության, հալ
«անվախ վողու» սիմվոլն եյին ներկայացնում:

Ապա ինչ էլիք կարծում:

Սակայն իննեք անաչառ, միայն այս չեք «Հաստանի Հանրապետության» «արդյունաբերական» դեմքը: Ինչո՞ւ չարձանագրենք նաև արդյունաբերական մյուս ճյուղերը, որինակ՝ սապոնագործությունը, մոմագործությունը, կրունկագործությունը և այլն:

Ամեն փողոցում՝ սապոնի մի «քյարխանա», այսինքն «գործարան», լերկրի հպատակների նման նիհար, կմախքացած անասունների չեղած ճարպից սապոն էլին պատրաստում, հպատակների դարավոր կեղտը մաքրելու համար:

Ամեն փողոցում՝ մոմի «գործարան», հալում լերկարվում կաղապարներում թափում, մոմ էլին պատրաստում դաշնակցական մայրաքաղաքային ծանր խավարի դեմ պայքարելու համար:

Հայունյաց վերին դասը հագնում էր անգլիական կաբլուկներով կոշիկներ: Դրա համար տմեն մի փողոցում մի քանի կրնկագործարաններ: Տաշում, հզկում էլին անգլիական կաբլուկների կմախքները՝ հայունյաների... նազուն վոտների համար:

Կուցկի չկա: Ի՞նչով վառել տնայնագործական «գլիզիներով» ու դսլասարով լեցված գլանակները, ինչով վառել ոջախը, թոնիրը:

Յեվ ահա «արդյունաբերությունը» ոգնություն և հանում: Ամեն տան մեջ գործել են սկսում բազմատեսակ կաշվորենների — գաժիգասեղների «գործարաններ»:

Բայց ամեն մարդու չեք վիճակված թանկարժեք գաժիգասեղ ձեռք բերել, դրա համար էլ ծավալ էր առել նաև քուբուրթագործությունը:

Իսկ սանրի, մեխի, «շաքարի» «գործարանները»:

Վճրն ասել, վորը գրել:

Մի խոսքով «ինդուստրիալ» յերկիր: Արդյունաբերական «գիգանտ» ամեն քաղաքիսին:

— Վողորմե՛լի անցյալ...

Զ

ՓՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

Նրանք վաղից չունեցին ու ել վաղից չունեցան,
նույն անոթին մնացին...

ՅԵ. Զարեհ

ՓՈՂՈՎՈՒՐԴԸ:

Նա արնաքամ եր լինում:

Վոչ միայն ճաճկաստանից յեկած գաղթական-
ներն ապրելու պայմաններ էլին մուրում, այլ որ-որին
ավելանում էին գաղթականական նորանոր բանակ-
ներ: Բանակները՝ քաղցածների, դժբախտների, մահից
հոգալրացների: Հպատակներին: «Ազգին գավակներին»:

Ավելանում էին, վերովհետև «դարավոր թշնա-
մին» Բյազիմ կարաբեքլի փաշայի գլխավորությամբ,
համառ վերպով գրավում եր «աղառագրված Հայաս-
տանի» հողամասերը և սպառնում հասնել մինչև ամե-
նավերջին նախաբարի աթոռատեղին անգամ: Մյուս
կողմից ել հայ «փառապան» բանակը «քաջարար»...
փախչում եր:

Յեզ քաղցածների, անանկների բազմահազար
խուժադուժ ամբոխը բռնել եր ճանապարհները, կա-
յարանները, քաղաքներն ու ավանները: Նա քանդում,
ավերում, այրում ու հայհոյում եր:

Լսողն ու: Լսողացողն ու:

Մինչև անգամ «նորին մեծութուն» խմբապետ
Սմբատին լսող չկար... գաղթականական հարցում:
Նրան հարկավոր եր սալլերի արգով գաղթական տե-
ղավորել՝ մահու ճիւղաններից փրկելու համար, իսկ
զաշնակ քաղաքադուխտ հախամեծար եր համարում
միևեկն արգով գրավված գյուղերից թալան փոխա-
ղել... գաղթականների փոխարեն: Խմբապետ Սմբատը
չկարողանալով զսպել իր «ազգասիրական», մահուղե-
րիստական հեքսը, հեռադրում և ուղղակի... մինիստր
Բաբայանին և Ռուբեն փաշային: Ավելորդ չե՞ր լինի,
բոլորովին անփոփոխ մեջ բերել այդ հեռագիրը:

«Խնամասարսքյան մինիստր Բաբայանին
Պասենն դաճակցալքյան տուն
Ռուբեն Տեր Թինոսյանին

Թույլատրելով ֆաղափազլիսին իմ վկայականով
սալլերով խոս ու գարի փոխադրել ֆաղափ քա-
ված գյուղերից յես խնդրեցի վոր այդ պատվոգնե-
րով միեկնույն ժամանակ պոլիգոնի գաղսականու-
րով փոխադրեն կես ֆաղափազլիսը կուպիս ցա-
մակով մեծեց վորով իմ յեկ նրա մեջ տեղի ունե-
ցավ քյուրիմացուքյուն կես յես արգելի եմ առ-
այժմ ֆաղափազլիսին խոս տալ կես այդ արքիվ ալ-
սորիկ գեներալ Խաչատրյանը ինչ վոր ուղղակիսա-
կան պատմադրանքյուններով պատեցնապես
հայսնեց ինձ վոր բացի Վարափիլիսա Մոլլամուսա
Բաջոզլի յեկ Վարդանյու չորս գյուղերից իրավունք
չունեմ մնացյալ գյուղերում վորեկ գախսական
տեղավորել յեկ տեղավորվածներին ել պատվար
են դուրս խանել կես ի գիտարյուն հայսնում եմ

ձեզ վոր ռազմագիտական վորեվե նշանակություն չենք ներկայացնում կես ժամանակին յես պնդում եմ վոր այդ խնդրով շահագրգռվածներ քաղաքացույթ յեվ մասնավոր մարդիկ կես անհնարին ե վերոնիշյալ չորս գյուղերում միայն տեղավորել պոլիգոնի յեվ շրջանի ամբողջ գաղթականության կես դեռ պոլիգոնում իններ հազար գաղթականներ կան կես գեներալ Խաչատուրյանի արգելած գյուղերում տեղավորված գաղթականության դեմ անհատիկ արգելներ են հանդիսանում կես գաղթականությունը հուզված ե կես կարող են մեծ անկարգություններ առաջ գալ վորոնց մասին յես ձեզ հայտնում եմ կես յես պատասխանատու չեմ կես անհամբեր սպասում եմ ձեր անմիջական յեվ վերջնական կարգադրության:

ՍՄԲԱՏ»

Ահա, տաճկահայ «աղատագրված» ժողովրդի բազմը նրա կյանքն ավելի եժան ե գնահատվում, քան խոտը, քան գարին:

Իսկ Ղարսի նահանգապետ պարոն Ղորղանյանն ել «մտահոգված» թրքահայ «խուժանի» կյանքով, ներքին դժբաղ պարոն մինիստրին դիմում եր հետևյալ գրույթյամբ. —

Գաղսնի

Հ. Հ.

Ն Գ. Մ.

Կ Ա Ր Ս Ի

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ

Ն Ը Հ Ը Ն Գ Ը Պ Ե Ց

23 նոյեմբ. 1919 թ.

նո. 75.

Ներքին Գործեր պ. Մինիստրին

Պարտք եմ համարում նորից ձեր առանձին ուշադրությունը հրավիրելու վոր Ալեքսանդրապոլի գավառում խմբված ավելի քան 500 զինված նախկին քյուրմահայեր մեծ սպառնալիք են մեր յերկրի բնդիմանուր իրավակարգի համար յեվ պեսք ե առանց նետաձգելու միջոցներ ձեռն առնել այդ խուժանը մի վորեվե աշխատանքի հետ կապելու: Գուցե այդ մարդկանցից կարելի լինի կազմակերպել սահմանապահ բանակ յեվ գուցե ինձ լիազարելիք այդ անելու, հրահանգելով պեսք յեղած սվլյակներ:

Դա միակ միջոցն ե հաղափաղացնելու այդ արկածալից ջարդը յեվ ազատել յերկիրը շատ ու շատ անակնկալություններից:

Մենք պեսք ե շատ պենք այդ անելու ձևովալ բնրացում, ի դեպ, զարնանից, մեր յեռները յեվ նանապարհները դժոխք կդառնան յեվ մեր միջազգային հարաբերությունները կբլբունեն նոր ու մեծ հրգեհով:

Նահանգապետ՝ ՂՈՐԴԱՆՅԱՆ

Դիվանապետ (ստորագրութուն)

Գործավար՝ (ստորագրութուն)

Պարոն նահանգապետը խորհուրդ և տալիս «այդ մարդկանցից» «խուժանից» կազմակերպել սահմանադրական և նրանց ուշադրությունը դարձնել այլ ուղղություն՝ դարավոր թշնամու» ուղղությունը: Հիբա վի դաշնակցությունը և հայոց վերջին արքունիքը կարողացան ոգտագործել այդ «խուժանին», արևմտահայ դադթականներին, նրանք կարողացան առատորեն թնդանոթի միս դարձնել այդ դժբախտ ժողովրդին, անխնա կռատորել տալով հայ-թրքական սահմանների վրա՝ Որկոֆում, Ճիլիլում, Ութիլում, Սարիդամիլում, Կարսում և այլն:

Յեվ «արկածալից տարրը» մի կողմից զնդակագարկ եր արվում սահմանադրում, և մյուս կողմից «հանդիստ» ու «անխուլ» սովամահ լինում «ազատ» և «անկախ Հայաստանի» դյուղերում, քաղաքներում, ճանապարհներին, դաշտերում:

Ինչպես տեսանք «ժողովրդի լիակատար ազատությունն ու բարդավաճումն ապահովելու համար» և «համաձայն բովանդակ հայ ժողովրդի միահամուռ կամքի և ցանկություն» պարոնալք դաշնակները, խրմբապետներն ու հայդուկները շնորհ ելին արել Հայաստանը «մշտնջենապես» ազատել և ժողովրդին բաղդավորացներ:

Յեվ դարերով ճնշված այդ ժողովուրդը աջակես «ազատվեց», աջակես «բաղդավորվեց», վոր լերերք մոռանալ չի կարող:

Սակայն այդ «բաղդավորություն» մասին մենք ինչ պատմենք, խոսքը իբեն, ժողովուրդին տանք և թող նա խոսի ընթերցողի հետ:

Լսենք նրան.

ՀԱՄԱՆՈՍԱԿԱՆ

12 փետրվարի 1920 թ. Մենք ներս ստորագրալս, ներքին Ալիգալու գյուղի նոր Բայագեսու գավառի Ալիգալու գյուղի յերկրորդ յեվ յերորդական մասն ծխասերերի: Այսու հավաքվելով միաժողով ընտրեցին մի գյուղացի քաղաքի պարլամենտական ժողովին բաղդել առաջին մեր դյուղին 1918 թ. մեր գյուղի ընդհանուր արտեր քարկոս փչացրեց, վոր մասին հայտնել ենք նոր կառավարություն գործակալներին մի մասնավոր հացահատիկներ քողեցինք են ել լիագոր Դեսան Հակոբյանց ու մեղ խումբ հավաքեց 30 խուճուր գյուղից արավ դրա համար սերմից վողջ գյուղը զրկվեց: Յերկու հարյուր տնից հագրվ 30 տուն ցանեցին մի մասնավոր, իսկ հագար վեցհարյուր հաճարից բաղկացած ենք բոլորովին սերմ չունենք ցանել յեվ ուտել: յերկու հարյուր հիսուն ծխից քանք մինչեվ գարունք ուտելու հաց պարեն ունենալ այնուհետեվ վոչ ուտելու ունենք վոչ սերմելու, վոչ մի տեղից մի հույսներս կտվեց ընդհանուր գյուղն սովից հիվանդ ու մահանում են խնդրենք տեղեկություն ստանալ պարեն բժշկից, վոր ինքն ականատես ե յեղել մեր գյուղում:

Իրա համար ստորագրում ենք:

(139 ստորագրություն)

Պարլամենտի արևելիկ ազդակող այս թղթի վրա մենք կարդում ենք «արքունիքի» մակագրությունը, նախաբարական ստորագրությունը:

«Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԿՅՆԼ ԳՈՐԾԻՆ:

(մինիստրական ստորագրություն)

Աւրիշ վոչիւն:

Սակայն արժե լսել նաև ուրիշ գյուղերին. —

«Հայաստանի պարամենի Հարգո Խորհրդի նա—
խագահութեան

Ստամբուլում,

Պիտագանի

Սամազարի

յեղ Կարաուժի ժողովրդից

ԽՆԴԻՐ

Ստամբուլ խնդրում յեղ աղաչում ենք, վոր ես
սոված գելին մեզանից հեռացնեն: Մի ամիս չկա,
վոր մեր գյուղերից խնդիր ուղարկեցին մինիստր
Փուլիսանդանյանին, բայց չգիտեմ ինչ է պատահար,
վոր օրեք չի քարոհում: Վերջապես էլ չենք կարող
սանել: Վերջին օր գյուղերի ժողովրդից բաղկացած
բազմաթիվ մարդկանցից վնդեցին վոր գլխել ձեզ
վոր մի հար աենե: Ահա քե ինչ է տնում մեր կա-
միստ Շախտանցը: Չնայած, վոր խնդիրներով դի-
մել ենք պ. մինիստրին, յեթ մեզ չեք հավատում
կարող եք ծածուկ բնություն կատարել: Նրա քս-
րածնիկները վոչ մի դեպքի վերաբերյալ գործ չեն
անում, նրանց գործն գյուղացիներից ձու, հավ,
ցախ, կարագ հավաքելը:

1. 14 տարա ցախ հավաքեց յեղ ուղարկեց
Յերեվան, բնություն կատարվելուց հետո պարզվեց,
վոր նրանցից չորս տարա իրեն տուր դատարկեց
պատվարում իսկ մնացածը ծախեց:

2. Ամեն օր գյուղից խոս հավաքում մինիստրու-
րյան հրամանով գործի համար, բայց պարզվեց, վոր

9 տարա խոսով քալեց Սիրուն Գեվորգի սկադը,
վորը գտնվում է Ղանքարի մոտ: Ես վերջին քալա-
նից վերցրված է մի տարա, վորի հետ կար 10 հաս
խալիչա, պեց մեռնի այլուր, մի ձի յեղ 9 կով:
Պարզվեց վոր 4 կովը հինգ խալիչան մի ձին ու-
ղարկված է ավագ քալանչի, ույեզգնի կամիստ
Անդոնովին, իսկ 2 կովը, 2 խալիչան ուղարկվում
է ավագակապես Արսեն աղին: Մեկ կովը սասկած
էր մտքեցին լավ քե՞ն արեցին: 2 կովն էլ գտնվում
է Շախտանցի մոտ: Ամենամեծ դավաճանությունը
այն է, վոր մասիկ օրերս մեր գյուղերից խուզա-
րված գեներից 10 հաս ուստական մասին 2 քու-
րական յեղ մեկ բերդանկա իր 3 մսերիմ ստաժ-
նիկների, վորից յեղ մեկը յես եմ տարանք Չանգի-
բասար քուրեքի մեջ յեղ Հաջի Իրգային ծախեցինք
40 հազար բոնի յեղ 30 հազար բոն ստացանք յեղ
3 տարա սոխ բերեցինք յեղ լավ ոգտվեցինք:

Այս բոլորից հետո այս ֆանի օր հայտնեց բոլոր
գյուղացիներին, վոր բոլոր ցանած արեքը պատկա-
նում են իրեն ու դրանով ուզում է մեր մի կտոր
հացը խլել մեզանից: Մեղանից մի ֆանիսն ասին,
վոր չենք տա յեղ կգնանք մինիստրության գանգաս,
նա տա բաղկացավ, մի ֆանիսին էլ ծեծեց, ասե-
լով ինչ ուզում եք յեղ ուր ուզում եք գնացեք, բո-
լորի հետն էլ անիծած լինի: Մի խոսով հայտնեց
պարամենին:

Այս բոլորից հետո մա ավելացրեց քե իմ ձեռ-
ներս են Անդոնովը, իսկ գլուխ Տրգասյանը, ինչ
ուզում եք արեք: Խնդրում յեղ աղաչում եմ աղա-
սեցեք մեզ այս գազանացած մարդուց:

Մենք բոլորս ել կսորազեմք, բայց նկատի ունե-
նալով, վոր մեր կառավարությունը կարող է ու-
միջոցներ ձեռք առնել յեվ այն ժամանակ մեզ բո-
լորիս ել նա միանգամայն զնդակահարել կսար։»

Յեվ «Հայաստանի պարլամենտի հարգո խորհրդի
նախագահությունն» այս փաստաթուղթն ուղարկում է
ներքին գործոց մինիստրությունը «խնդրին ընթացք
տալու» համար։ Ի՞նչ հանդիմություն, քանի վոր Ն. Գ.
Մինիստրությունն ունի իր հատուկ սկզբունքները։
Նա հետ է վերադարձնում այն, կցելով հետևյալ պաշ-
տոնական գրությունը։

Ն. Գ. Մ.
Տ Ե Ս Ո Ւ Չ
Պ. Ք. Ք. Ք. Ք. Ք. Ք.
ԲԱՃԱՆԻ
Նո. 2910
28 մարտ 1920 թ.
Յերևան

Սույն գրությունը վերադարձնելով պա-
սիվ ունեմ հայտնելու, վոր Ն. Գ. Մինիստրու-
թյունը սկզբունքով գեմ է անոնիմ նամակ-
ներից կամ զանգասներից ընթացք տալու,

Տեսուչ՝ (ստորագրություն)

Ի. Բ. Գործադար՝ (ստորագրություն)

Այնտեղ ծծում, կեղեքում, փռնահարում են աշ-
խատավոր դուռլացուն, այնտեղ նա իր որհառն է ապ-
րում, այստեղ դաշնակցական պարոնալը չի ունի ինչինքը
«սկզբունքով գեմ են» նրա բողոքը խնդուն։ Բայց չե՞
վոր մինիստր Գյուլիսանդանյանը նույնպես լուռ թշուռ

ե՛ պահել նրա բողոքների հանդեպ։ Ավարի սալաշա-
րերը Յերևան ելին թափվում։ Հարցը պարզ է, բողոք-
ներին ել ի՞նչ արձագանք։

Սակայն միայն ժողովուրդը չէր վոր բողոքում
եր և նրան լսող չկար։ Անգամ յերկրի ղեկավարները
նահանգապետներն ելին բողոքում պետական արան-թա-
լանի մասին։ Ահա թե ինչ է գրում «պետության բաղ-
դով» միշտ շահադրդոված, Ղարսի նահանգապետ Ղոր-
դանյանը. —

«ՄԻՆԻՍՏՐ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

... Մենք կանգնած ենք պետական կասաստո-
Ֆայի մեծ անդունդի առաջ։

Յեթե շարունակվի այսպես, յերե մեր գավառա-
կան պետական գործիչների շարքերը լցվեն միայն
քեռուսներով, միայն այն մարդկանցով, վորոնք ու-
զում են միայն ապահովել իրենց յեվ հեռանալ,
մենք կմոռենանք այն պետական սնանկությունը,
յիբր քիչ անուր պայքումը անխուսափելի կլինի։

Բոլորը խոսում են «սիրելի հայրենիքի» ա-
նունից յեվ բոլորը... կեղեքում, զանգում են...

Այդպես է մեր որեի դառն իրականությունը
յեվ յես պարս համարելով գեկուցելու ձեզ այդ
մասին, բախանալով խնդրում եմ այս գեկուցումս
առաջարկել որեհայտի մարմինների առանձին հո-
գացողության։

Յեվ յես յեմ չափազանցում,

Նամանկապես՝ (Ղորդանյան)

Դիվանապետ՝ (Յեր Մկրտչյան)

Յեւ նա չեք չափազանցնում: Յեւ թագցնում,
կեղծում եր դեռ շատ բան:

Յեթն հասարակ ժողովրդի զիմունքների վրա ար-
քունիքում մակագրում ելին-«ի գիտություն» «կցել
գործին» և այլն, ապա նորին մեծություն, Ղարսի
հայկական գուբերնատորի գրության վրա, այդ նույն ար-
քունիքում մակագրում են:—

«ԹՈՂՆԵՆՆԻ ԱՆՀԵՏԵՎԱՆՔ»

Ուրիշ կերպ լինել չեք կարող: Չե՞ վոր «սիրելի
հայրենիքի» անունից խոսողները և կեղեքողները
«գործում ելին» վոչ միայն նահանգապետարաններում
ու լրագորություններում, այլ լեռերի բոլոր անկյուն-
ներից սկիզբ առած նրանց ավարի ու կեղեքման առ-
վակները հորդանում և զալիս թափվում ելին արքու-
նական ծովը՝ պարլամենտը:

Նման գանդատներին ել ի՞նչ բնթացք տալու ժա-
ժամանակ եր:

Խեղճ Նիկար Առաքելովնա, կարծում ես մենակ
քո վորդին և առանց պատճառի տառապում դաշնակ-
ցական բանտում: Քանի հարյուրավոր այգալիսի ան-
մեղներ, արնոտեցին իրենց ուսերը դաշնակցական
մարակի տակ քանիսը մեռան բանտերում, դաշտա-
լին դառարանում, կախաղանում:

Իսկ դու միամտորեն խնդիր ես գրել:

Ո՞ւմն ես դիմում: Ո՞ւմ տունն ես հարցնում:

«ՊԱՐՈՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՀԱՈՑ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ»

Շահիրզ գյուղի բնակիչ Նար-Բայազիդու գավառի
Նիկար կինը Սարգիս Առաքելովնա

ԽՆԴԻՐ

Վորդիս Ափրահամ Սարգսյան Առաքելյանց, վոր-
պես պատասխանատու անցյալ 18 թվի սկսեմբեր
ամսվա գործին հակառակելու մասին. անա մողա-
վորապես 8 ամիս է, վոր բանդաւակում է Ներքին
Ախսի բանդում: Առանց մի բնութքյան լեվ վնսի. իմ
չափորոշումն չկառավարելու պատճառով լեւ դի-
մեցի պ. սուցիյաներին վորից պատասխանում են
թե այդ կայանավորի պատասխանատուները լեվ
ով լինելը մեզ մոտ չե գրված. լեվ ստանում եմ պա-
տախան թե ով բանդարգել է թույլ եմ ել թողնի,
հիմա. ես ինչպես կին 65-ամյա ունեմ 6(8) անն
իկական սեռ բնանիք, վորոնք այս մի տարի լե
վոր ուտում են գանազան սակած անասունների
լեւ լեվ վայրի բույսեր անա շուտով կոտորվելու
լեւն բոլորս ել սովից լեվ ցրդից—իսկ վորդիս Ափ-
րահամը առանց բնութքյան լեվ մեղավորության
սանջվում է բանդում:

1919 ամի

7 ն ագոստոսի

Նիկար Առաքելովնա
(անկրակես)»

Նիկար Առաքելովնան իր բնառանքով մի առ-
բի յե, վոր ուտում են գանազան ստակած անասուն-
ների լե՛ւ և վայրի բույսեր: Ամբողջ յերկիրն եր այդ-
պես «անվում»:

Յեւ մինչ Նիկար Առաքելովնան, հարյուրավոր
Նիկարներ ստակած անասունի լե՛ւ էլին կրծում, մինչ

մայրաքաղաքի փողոցներով հաճում էյին վորբերի՝ ու
գաղթականների վասկրոս սովերները, մինչ սովը սուր
մագիլներում քամում եր յերկիրը, ինքը՝ «նորին մե-
ծություն»... վարչապետ պարոն Ալեքսանդր Սատի-
սովը, Գահիրեյում, հայ կապիտալիստների սիրալիրու-
թյան մթնոլորտում, «միացյալ և անկախ Հայաստանի»
«համահայկական» ճաշկերույթն եր վայելում:

Հեղինակը «պատիվ չի ունեցել» ականատես լի-
նելու այդ վեհաշնչ ճաշկերույթին, սակայն նա ձեռ-
քի տակ ունի ճաշացուցակը, ընտիր թղթի վրա և մի
քանի գույնով շքեղորեն տպագրված: Վերևում «նաշա-
ցուցակ» բառը, ապա հայկական զինանշանը արծիվ
յեվ առջում Եղիշ ձախից, իսկ ներքևում՝ մեսրոպյան
տեսակ-տեսակ տառերով:—

«Կոչուճ Խեմարանց
ի պատիվ

ՎՍԵՄ. Պ. Ա. ԽԵՏԻՍՅԱՆԻ

ի «ՇԵՖԵՐ» պանգոկի, ի Գահիրե

ի 21 ոգոս. 1920 թ.

ՅՈՒՅԱԿ ԿԵՐԱԿՐԱՅ

ԱՐԳԱՆԱԿ ՏՈՍՊԱ

ԱՐԲԱՍԱՋՈՒԿ ՍԵՎԱՆԱ

ՀԱՎԵՂԵՆ ՏԱՐՈՆՈ

ՄՆԵՐԵԿ ԱՐԱՐԱՏՅԱՆ

ՎՈՋԵԱՐԵՂԵՆ ԽՈՐՏԻԿ ԳԵՂԱՐԳՈՒՆՅԱՆ

ԳԵՏՆԱՆԵՋՈՐ ՏՈՒՐՈՒԲԵՐԱՆԻ

ԱՂՅԱՆ ՀԱՄԵՐԱՇԵՈՒԹՅԱՆ

ՓՈՓՐԱԳԻՆԻ ԳՈՂԹԱՆ

ՄԵՐԳ ԱՐՏԱՄԵՐՏՈՒ

ՍՈՒՐՃ ՓԱՐԱՎՈՐՅԱՆ:

Արքային ալպան կկերակրեն, բա ինչ ելիր մտա-
ծում թշվառ նիկար Առակելովնա...

Թ.

ԱՐՁԱՎ... ԲՈՒՈՐ ՓՐՈՆՏԵՆՈՎ

Կա՛նգ առ, ո՛վ ավյուն, կ'ամգ առ...

Համցումացիր Բիշ մր...

Հակոբ Պարսեյան

Բալլ նա... արշավում և:

Հայաստանն և մաքրում:

Բարձրանում և ծովա՝ վարտաներ են լսվում, բա-
լը կողմերից:

Տղերքն են, հայգուկ թե խմրապեմ, — թուրքին
են արբում:

Իսկ «Հանրապետության» սահմաններից դուրս
նրա սահմանից գրավված ամեն մի մասում, թուրքա-
կան վաշտներն ու զարբիթներն են արբում... հայ աշ-
խատավորներին:

Աբյուն, մահ ավեր, կոտորած — «հանրապետու-
թյան» սահմաններից դուրս, և սահմաններից ներս:

Թուրքին ջարդելու խնդրում, լիակատար համա-
ձայնություն եր կայացված, բոլոր կուսակցություն-
ների միջև կատարյալ կոնսոլիդացիոն չեք ստեղծված
ալս հարցի շուրջը: (Իսկ բայլեիկներին ջարդելու
հարցում, հայկական արքունիքը՝ սթանդակություն ձեռք
եր կարկառում դառավոր բեմամուն անդամ: Յերեսնի
Իյոֆ մեշիկ մզկիթում, պարոն Սիմոն վրացյանը

— Ե՛հ, լրթություն է: Ի՞նչ կարող ես անել: Արեց, արեց:

Յեղ կոչ է գրում—

«Ձեզ եմ գրում, Արարայան դաճի աշխատավոր հայրենակիցներ: Հանուն ձեր յեղ ձեր զավակների լուսավոր ապագայի, վանեցե՛ք ձեր միջից անարբերությունը յեղ առանց աշխատելու ոգևորյալ հասե՛ք ձեր լուսեցի յեղբայրներին:

Թող այսու բոլոր գեների ընդունակ յերիսասարդներն իրենց գեներով ու ռազմապաշարով դիմեն կռուի, դեպի պայքարի դաճար, ուր արյունահեղ կռիվների մեջ դարբնվում է մեր աշխուժակից լուսեցի ժողովրդի բախտն ու ապագան:

Յեղ կոչ է անում Հ. «Հ.» դաշնակցության բյուրոն—

«Ընկերներ յեղ հաղափառացիներ, Ղարսի քաղաքի վրա սեղ առաքել են կուսակիցներ, ժամ ու ուղղությամբ է ցրել դրանց: Տանիկ զորքերը պե՛տ է են հե՛տ շարժվեն: Փառանքները պե՛տ է իրենց արժանի պատիվն ստանան: Ինչպես բայրեպիկյան շարժման արերին ամեն դաճակցական պե՛տ է նորից իր հեղափոխական դերի մեջ մտնի: Դեպի գործ. դեպի հակառակ: Դանդաղե՛ք հանցանք է: Պե՛տ է ստիպարացնել զինվարական շարքերը:

Վա՛ղ մի դաստիարակ չպիտի մնա «սանի»:

— Մա՛հ կամ ազատություն, }
— Մա՛հ կամ ազատություն, } ՄԱ. Հ. ԿԱՄ. ԹԱԼԱՆ:

Ամենաբարձր, գրոշակների վրա, պատերին, «արքունիքում», թերթերի ճակատներին—

— Մա՛հ կամ ազատություն:

Խաչաձեղձած բազմակրճերի վրա՝ դանդա՛ղ— Մահվան բաժանիկ:

— Վոտքի, հայ ժողովուրդ:

Ռազմական նախարար Ռուբեն փառաշին հայտարարությամբ «քաջարի գործերը» հաղթանակից հաղթանակ են «սխալում»: Բայց ա՛վաղ, «գաղափար թշնամին» իբրար հետևի՛ց գրավում է Ութին, Կարսը, Սաբիդամիշը, Կաղզվանը: Արևքսանդրոպոլիսն է գրավում է հաղթական առաջ շարժվում: Հայ զորքը զարու աղանձ ուտելով փախչում է, ինչքան վեր ուժ կա վստիկացած վտանգում:

Իսկ քաջ Նազարն այդ մոմենտին, տեսե՛ք ի՞նչ է գրում—

«Հայաստանի հաղափառացիներ.

Տանիկ փառանքներ վերջին փորձն են անում վերելի կործանվող Տանկաստանը:

Հայաստանի հաղափառացիներ, մե՛ծ վստիկներն անցել պրծել են, հայրենիք ու զորք են սեղծել, հիմի ամսը կլինի մեզ համար՝ յերե այս անգամ չարսկենք տանիկ զորքի այդ խղճալի մնացորդներին:

Մենք ուժ ունենք, տե՛ր յեղած ժամանակ հրաժե՛ք ենք գործում: (Ի՛նչ խոսք: Ա.)

Մենք այլևս յերբեք չպիտի հազարվենք, (Ամեն, ինչպիսիք Քաջ Նազար: Ա.) Մենք հիմի կսկսենք յեղ հաղափառ ժողովուրդ ենք: Մեր զորքն արդեն վախճվել է բեմամուն. մեր զորքն անուն ունի: (Հարկա՛վ: Ա.)

Հայ հաղափառացիներ. վերջին կռիվներն են. մի յեղվու ուժեղ հարձակում էլ տանք բեմամուն. էլ մե՛ծ մեր յեղբոր կողմի չի հայի:

Հայ հաղափառացիներ, վա՛ղ կանգնեցե՛ք. ԱՄ.

ԲՈՂՁ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶՈՐԲ ՊԻՏԻ ԳԱՌՆԱ. (Զու-
սե՛ս... Ա.)

Գեղեցիկներից Բեկեցի Գեղեցիկ, աղիներից ու
քաղցրներից: Ամաչեցեցի վախկոններից:

Բավական է ինչպես բուրբ գլուխներս տա-
րավ. գնանք, հզմենք մեր դարավոր բեմամուն յեվ
հանգիստ կյանք վաղեմենք: (Լազար: Ա.):

ՌԱԶՄԱՆԱԿԱՆՈՒՆ ՈՒՄՆԻԳԱԿՈՂ ԿՈՄԻՏԵՆ

1920 թ. I-ին հոկտեմբերի

Մի խոսքով ելի—

• Արեւիկեցի յեղբայր,

Գնանք Տանկոսան,

Զարկեցի բուրբերին,

Փրկեցի Հայաստան:

— Հալլա, հալլա մ.մ...

Արեւիկեցի ել ասանց կովի վերջնակայ հետ,
«դարավոր թշնամին» «հաշտության» ձեռք կարկա-
սեց: Պահանջեց, վոր—

«24 ժամու քննարկում հայկական զորքեր
ենք Բազմին յեվ այս անգամ բռնեն Սուրմալու-Ա-
րախ կայարան — Գրգըլ- Զիարեք-Արագած յեւան
լանջը — Տանգիլիմազ-Նովո-Միխայիլովկա-Լուխենկ
ճեմուս-Տարխանգալ գծից առնելիք:»

Հայաստանի կառավարությունը պետք է համա-
ներ տանիկներից Արեւիկեցի 2000 հրացան, 60
զնգացիք զորավ յեվ գրասենյակ, 12 քնդանոր,
4000 ջուր, 1000 սնկուկ փամփուտ, 6000 քնդա-

նորի ուսմբ, 2 շոգեմեքենա, 50 վազան յեվ ալլե,
յեվ ալլե:»

Յեվ «նորին մեծություն» վստ. պ. Ստախովին
հաշտության արմավենին կտցին, հեղատառ Արեւ-
իկե վախկոն «պատմական» աղաք ստորագրելու և
ժողովրդին «խաղաղություն» պարգևելու համար:

Յեվ ի արիտար նբա «ազգանքներ մեծ գործին»
«նորին մեծություն» հաշտության թղթի վրա մի-
նիստական ստորագրությունը դնելուց հետո, նույն
ստորագրությամբ զրոյմեց նաև իր կնոջն ուղղված
նամակը, փարահեղ նա պահանջում էր կնոջից, «հաղթա-
կան» ասպետին գիմախորել նույն զգեստներով և մար-
մրնի աշտինչ ու աշտինչ մասի մեքերի ցուցադրմամբ:

Ահա թե ինչ էր դրում պարոն Ստախովին իր
«Հաշտարհիկ գեղեցիկության», իր «վստիկա քաղաքա-
րությանը»:

«Զնայած կյանքի բոլոր դժվարին պայման-
ներին ու Բաղաճականությունը, յես համենայն դեպս
սպասում եմ, վոր իմ զարսյանը պատաստ կլինի
այն շորք, վոր դու, քս պայմանի, պատրաստ
եիր պատաստել: Յես ամեն ինչ նախապատաստել
եմ, վարդեպի դու ձեզեյիր ու կարեյիր Բեզ՝ դա
համար քողի եմ բավականին դրամապոյա: Յեքե
չկատարես ասածս, խիտ կը նեղանամ, իսկ յեքե
պատաստես, շատ ու աստ կը վարձատրեմ քեզ:»

Այստեղ վարանցով Դաշկովի, հաճառարիմ լակեղ,
զու և տալիս «հանճարեղ» վրձինին և համակը
պատկերազարդում է, վորդեպի իր «յերջանակությունը»
աղիլի շուտ ըմբռնի «հայ ժողովրդի փրկիչ» ամուսնու
ցինիզմը:

վան վավերագիրը, չնայած այդ բոլորին, նա... զվար-
ճանալ է ուզում, կանացի մարմին... «առաջից և հե-
տեվից» բաց և «հերքելից ու վերելից» շղարհապահ:
Աշխատավորության մահից, տանջանքից բաժանված վա-
կի, և «Վոսկյա բաղդավորություն»...

Իսկ յերկրում.—

«Առջեվից ու հետեվից»... ՄԱՀ, ԿՈՐԾԱՆՈՒՄ:
Վերեվից»... Ծեռի ՈՒ ԿՈՐԾԱՆՄԱՆ ՓՈՇՈՒ ԱՄՊԵՐ:
«Նեբեից»՝ ԱՐՅՈՒՆ, ԴԻԱԿ, ՄՈՆԻՐ:
Այսքան:

1930-31 թ.
Յերեվան

ՆԿԱՏՎԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Կարգալույց առաջ, խնդրվում է ուղղել հետևյալ կա-
րևոր վերապահերը.—

Եջ	Տող վեր.	Տող ներք.	Տպված է	Պետք է լինի
5	—	2	2 ապրիլի, 1930	2 ապրիլի, 1931
19	—	8	նա միշտ կրոնա	նա կրոնա
21	—	6	պատիժ ու	պատիժ ու
23	6	—	«անհաստատ»	«անհաստատ»
26	14	—	ժափողջունենք:	ժափողջունենք (առանց վերջակետի)
27	—	6	Հայունի թ.	Հայունի թույլի թ.
27	—	15	Песрию	Персию
28	13	—	մեր արդին մա-	մեր հոգիին մա-
29	9	—	զարի յեն տալու	զարի յեն տալիս
29	—	12	անկյուններում	անկյունում
30	1	—	հորդելին	հորդարելին
30	—	3	միայն Սուլ-	միայն Սուլթան
32	14	—	պես շարունակե	պես կը շարունակե
32	—	4	Մարտի 14-ի	Մարտի 4-ի
33	—	4	ման յեր թռչում	մա յեր թռչում
48	6	—	«ըրյունաբերական»	«արդյունաբերական»
51	—	7	սորիկ	սոր իսկ
52	—	4	խուժադուժ	խաժուդուժ
55	—	4	նվեն նոր	ընկվեն նոր
58	7	—	Սամադարի	Սամադարի
67	—	13	կողմեցանմանակից	կողմից է սանմանակից
74	—	2	«հերքելից»	«ՈՒ»

<< Ազգային գրադարան

NL0328344

№ 25400.
426

17.736

АЛАЗАН
В СТРАНЕ ТРЕХЦВЕТНОГО
ЗНАМЕНИ И СМЕРТИ
ГНЗ ССР АРМЕНИИ 1991 ЭРИВАНЬ